

VARGA SÁNDOR

Zenészfogadás az erdélyi Mezőségen

A mezősegi paraszti táncélet fontos szereplői voltak a táncszervező *kezesek*. Tanulmányomban a „táncos kezeskedést” mint kulturális és társadalmi intézményt mutatom be. Foglalkozom a szervezők sokféle feladatával és jogosultságával, valamint a falu társadalmában játszott szerepükkel. Az írásomban szereplő adatok többsége a belső-mezősegi Visából származik.

A kezes fogalma

A hagyományos, vonószénével kísért táncalkalmak szervezőit a Mezőség, illetve Maros-Küküllő vidék falvaiban máig *kezesnek*, *kezeslegénynek*,¹ ritkábban *cigányfogadónak*² nevezik. Az észak-mezősegi falvakhoz közeli magyar szórványokban a *kapitány* megjelölést,³ a Mezőséggel szomszédos Szamos menti Erdőháton a *(legény)bíró*, *újkirály* terminusokat használták.⁴ Az Erdőhát néhány településén (pél-

¹ Vö. Martin György, „Az erdélyi táncgyomány földrajzi tagolódása”, in *Magyar néptáncgyományok*, szerk. Lelkes Lajos (Budapest: Zeneműkiadó, 1980), 39; Martin György, „Magyar táncdialektusok”, in *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*, szerk. Felföldi László–Pesovár Ernő (Budapest: Planétás, 1997), 261; Pesovár Ferenc, „Kezes”. Szócikk, in *Néptánc kislexikon*, szerk. Pálffy Gyula (Budapest: Planétás, 1997a), 82. A kezes kifejezés használatára ebben az értelemben Erdélyen kívül csak a bihari Méhkerékről és a Felső-Tisza vidéki Tiszabercelről vannak adataink. (Lásd Béres András, „A méhkeréki táncház”, *Ethnographia* 92 (1981), 484; MTA BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archívum Kéziratár: Akt. 590.)

² Csorba János, *Bár emlékezete maradjon meg...* (Budapest: Magyar Könyvklub, 2001), 37–38; Halmos Béla, „Ádám István széki prímás”, in *A széki hangszeres népzene*, szerk. Virágvolgyi Márta–Felföldi László (Budapest: Planétás, 2000), 406, 422. A mezősegi falvakban a zenész szinonimájaként is használják a *cigány* kifejezést. A mezősegiek a zenészt *cigányt megfogadják*, *befogadják*, *állítják*, vagy *beállítják*.

³ A kapitány elnevezést a Lápos-menti Domokosról ismerteti Szabó T. Attila. Szabó T. Attila, „Karácsony-táji népszokások”. *Erdély* 35 (1938/5–6), 88.

⁴ Lásd Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája II*, (Deés: Szolnok Doboka Vármegye Közönsége, 1900), 536; Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája IV*. (Deés:

dául Felsőtökön és Ormányban) ismert volt a kezes kifejezés is, csakúgy, mint az ezektől nyugatabbra fekvő Kajántón,⁵ de Beszterce-Naszód megyéből is van erre vonatkozó adatunk.⁶ Kezesnek nevezték a táncmultságok szervezőit az Erdőalján és a székely Mezőségeen is, a terminus kalotaszegi, Nyárad menti és székelyföldi előfordulásáról azonban csak bizonytalan adataink vannak.⁷ A mezőségi románoknál szintén általánosan használt *chizeş* elnevezés vélhetően a magyar kezes szóból származik.⁸

A kifejezést a Mezőségeen pénzügyi-gazdasági, ritkább esetben erkölcsi felelősségvállalás vonatkozásában is ismerik,⁹ de legtöbbször mégis a táncmultságok-

Szolnok Doboka Vármegye Közönsége, 1901), 245; Kádár József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája VI.* (Deés: Solnok Doboka Vármegye Közönsége, 1903), 540; Kós Károly, *Mezőség néprajza II.* (Marosvásárhely: Mentor, 2000), 247, 257–258. A Kis-Küküllő menti Vámosgálfalván a kezeseket *bírónak* is nevezték. (MTA BTK Zenetudományi Intézet, Néptánc Archívum Kéziratár: Akt. 1212.) Vö. Németh Imre–Pesovár Ferenc, „Legénybíró”, Szócikk, in *Néptánc kislexikon*, szerk. Pálffy Gyula (Budapest: Planétás, 1997), 92. Visából a *táncvezető* elnevezésre vonatkozó adattal is rendelkezünk.

- ⁵ Vö. Almási István, „Kocsis Lajos népzenegyűjtése a XX. század elején”, in Almási István *A népzene jegyében*, (Kolozsvár: Európai Tanulmányok Alapítvány, 2009), 162; Vasas Samu–Salamon Anikó, *Kalotaszegi ünnepek* (Pomáz: Kráter, 2007), 79.
- ⁶ Reteganul egyik tanulmánya szerint a Beszterce-Naszód megyei Kiskajánban a táncszervezőket *tizeşi*-nek hívták, a kifejezést pedig a magyarból származtatja a szerző. Ellenőrző kutatás hiányában nem tudjuk pontosan, hogy elhallásról van-e szó, vagy valóban *tizesnek* hívják a rendezőket. Utóbbi esetben a kifejezés eredetére, illetve a kezes szó etimológiájára vonatkozóan további vizsgálatok szükségesek. Vö. Reteganul, Gheorghe, „Jocul de crăciun al tinerilor la Căianul Mic”, *Sociologie Românească* 3 (1938/10–12), 546.
- ⁷ Lásd Bálint Ferencné, „Régi ünnepi emlékek”, *Kalotaszeg* 11 (2000/2), 4; Kriza János, *Vadrózsák II.*, (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2013), 276; Nagy Olga, *A törvény szorításában* (Budapest: Gondolat, 1989), 271.
- ⁸ Vö. Pesovár, „Kezes”, 82. A román terminusnak az előzőtől eltérő helyesírásával (*cizeşi*, *chezeşi*) kapcsolatban lásd még Kós, *Mezőség néprajza II.*, 258.; illetve Lăcrămioara, Florentina Pop, *Frata – vatră de cultură, tradiții și spiritualitate* (Târgu Mureş: Turboprint, 2013), 101. A románoknál ismert még a *vătaf* kifejezés is. Bucşan, Andrei, *Specificul Dansului Popular Românesc* (Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971), 109.
- ⁹ A kezes az, aki valakiért, valamiért anyagi kötelezettséget, vagy erkölcsi felelősséget vállal, jót áll. Régen a tús szó szinonimája is volt. Juhász József–Kovalovszky Miklós–O. Nagy Gábor–Szőke István szerk. *Magyar értelmző kéziszótár* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1999), 690. Keletkezésének egy ősi jogszokás lehet az alapja, amikor is a jótállásnál az egyezséget kézfogással pecsételték meg. Benkő Lóránd szerk. *A magyar nyelv történeti, etimológiai szótára II* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970), 479. Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tárból felsorolt példák csak a „valakiért a törvény előtt jótálló személy” értelmében használják. A szó legkorábbi ismert előfordulása 1548-ból való. Szabó T. Attila szerk. *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár V* (Budapest – Bukarest: Akadémiai Kiadó – Kriterion, 1993), 618–624. A felsoroltakon kívül a néprajzi szakirodalomban a kifejezés többféle értelemben is előfordul. Így például a marosvásárhelyi fazekasipar mestervizsgáján két külső és két belső kezes volt jelen 1612-ben. Míg a remeket készítették a vizsgálók, a belső kezesek szolgálták fel az asztalnál, ahol a mesterek érkeztek. Balogh Ödön, „A marosvásárhelyi fazekasmesterség”, *Ethnographia* 83 (1972), 314. Topolyán egy, a gyermekek által használt ruhadarab megjelölésére használták. Zöldy Pál, „A kisgyermek nevelése a szegény családokban Topolyán 1900 körül”, *Ethnographia* 85 (1974), 515. Debrecenben melléknévként az emberhez szoktatott állatra, az enyveskező tolvajra, főnévként pedig a felelősségvállaló személy

kal kapcsolatban használják, így csak rendhagyó helyzetben látják szükségesnek magyarázni.¹⁰

Mára kikopott ugyan a használatból, de a 20. század közepéig a Borsa-völgyi falvakban ugyanígy nevezték az évenként újraalakuló juhtartó esztenaközösség megszervezéséért felelős gazdákat is.¹¹ Visában az 1848-tól a második világháborúig terjedő időszakban Teleki grófok gazdaságában különböző munkákat vállaló és azokért felelősséggel tartozó vállalkozókat is kezesnek hívták.

A tánc szervezői

Erdély paraszti tánckultúráját vizsgálva Martin György megállapította, hogy egyes tájegységek a kívülről érkező kulturális áramlatokhoz gyorsabban alkalmazkodtak (például Kalotaszeg, Székelyföld), míg az elzártabb vidékek – mint a Mezőség – lassabban fejlődtek, vagy stagnáltak.¹² A polgári bálokkal kapcsolatos szokások és rendtartás egyenetlen elterjedéséről tanúskodnak a táncszervező tisztségviselők tájanként eltérő elnevezései és az ezzel kapcsolatos feladatmegosztások is. Erdély polgárosultabb területein (a Szászföldön, a Barcaságban, Székelyföldön), illetve a bukovinai székelyeknél a fejlett belső társadalmi öngazgatás felépítése mutatkozik meg a táncszervezők elnevezéseiben.¹³ Ezeken a területeken a táncalkalom mellett az ünnepi köszöntők, kántálások sokszor bonyolult koreográfiáját is meg kellett szervezni, így itt több személy volt felelős a fiatalság mulatságaiért, mint a Mezőségen. Külön tisztségviselő felelt a zenészfogadásért, az engedély kiváltásáért, a pénz, illetve az adományok összeszedéséért, a rendtartásért, illetve a büntetésért stb.¹⁴ A kalotaszegi legénytársaságok esetében hasonlóan fejlett, hierarchikus struktúrájú

mellett, a fogat bal oldalára befogott szarvasmarhára használták a kezes szót. Kálnási Árpád, *Debreceni civis szótár* (Debrecen: A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, 2005), 442. A summásbandáknál a teljes értékű férfimunkást *egész kezesnek* hívták. Katona Imre, „Vándormunkások toborzása kapitalista Magyarországon”, *Ethnographia* 69 (1958), 44. Csíkságban, illetve Moldvában egy-egy táncfajta viselte a *kezes* nevet. Martin, „Magyar...”, 264; Sándor Ildikó, „Hangszerkészlet és táncélet változása Klézsén”, *Ethnographia* 105 (1995), 927.

¹⁰ Ilyen például a következő részlet a visai özv. Fodor Anna önéletrajzából: „*Aki után férjhez mentem, Fodor Mihálynak hívták. Sokat vot kezes, fogadta a cigányokat. Így mondták azoknak, akik fogadták a cigányt.*”

¹¹ Vö. K. Kovács László, *A Borsa-völgyi juhászat* (Budapest: Gondolat Kiadó – Európai Folklór Intézet, 2008), 44–45. A kalotaszegi Türebén a juhméréskor négy *kezes gazda* ellenőrizte, hogy a próbafejésen mindenki egyenlő eséllyel induljon. Vasas–Salamon, *Kalotaszegi...*, 115.

¹² Martin, „Magyar...”, 253.

¹³ Tárkány Szűcs Ernő, *Magyar jogi népszokások* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2003) 801. Vö. Pozsony Ferenc, *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai* (Csíkszereda: Pro-Print Könyvkiadó, 1997), 47, 49, 60, 61, 64. Ugyanez igaz a bánáti németek esetében is. Lásd Ludwig Berghold–Karla Sinitean-Singer–Felix Sinitean-Singer, *Unsere Wurzeln* (Hermannstadt: Honterus Verlag, 2004), 19–20.

¹⁴ Martin, „Magyar...”, 265, 266, 272.; Pesovár Ferenc, „Táncélet és táncos szokások” in *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*, szerk. Felföldi László–Pesovár Ernő (Budapest: Planétás, 1997b), 46.

társadalmi szervezetekről beszélhetünk.¹⁵ Mindezekben talán korábbi céhes hagyományok továbbélését sejthetjük.¹⁶

A Mezőségeen ritkán fordult elő, hogy a kezesek mellett más tisztségviselők is részt vegyenek a mulatságok szervezésben.¹⁷ Mezőköbölkütről ismerjük a *főkezes*, *alkezes* és *kamarás* elnevezéseket. Ez utóbbi gyűjtötte össze a mulatságon feltalált ételeket. Ugyanitt sátoros ünnepek alkalmával két *vőfélynek* kijelölt legény hívta meg a lányokat a táncba.¹⁸ Hasonló adatokat ismerünk Vajdakamarásról és Székről is. Ez utóbbi helyeken két *kisvőfély* szervezte meg a lányokat, szedte össze a világitást biztosító gyertyák árát és gondoskodott a zenészek ellátásáról.¹⁹

A szakirodalom szerint a mezőszégi kezesek elsősorban a különböző táncalkalmak rendezéséért és lebonyolításáért feleltek, illetve vállaltak anyagi kötelezettséget. Ezen kívül bizonyos időszakokban jelentős pozíciót foglaltak el a környékbeli rendfenntartó szervek és a fiatalság, valamint a táncos közösség és a helyi társadalom kapcsolatrendszerében. Faragó József szerint a kezeség intézménye a 19. századi falusi társadalomban fontos és komplex szerepet töltött be.²⁰ Ahogy 1946-ban Pusztakamarással kapcsolatban megállapította, a kezesek szerepe a Mezőség többi falujában is megszűnt a mulatság után, és csak a legközelebbi táncalkalommal került ismét előtérbe.²¹ Kiegészítésül hozzátehetjük, hogy hagyományörzőbb településeken szerepük nem csak az ünnepi időszakokra korlátozódott, hiszen a rendszeres hétvégi táncalkalmak megrendezéséért is ők feleltek.

A kezeség intézményének szabályozottsága, a kapcsolódó jogosultságok és feladatok közösségenként és időszakonként eltérők lehettek. Fejlett intézményrendszerű mezővárosokban, például Széken, a 19. század végi arányosítás és tago-

¹⁵ Vö. Martin, „Magyar...”, 253–254; Vasas–Salamon, *Kalotaszegi...*, 37, 40, 48–53.

¹⁶ Németh Imre, „Legénycéh”, Szócikk, in *Néptánc Kislexikon*, szerk. Pálffy Gyula (Budapest: Planétás, 1997), 93–94; Bellosics Bálint, „Bajai czéhszokások”, *Néprajzi Értesítő* 2 (1901), 127–129.

¹⁷ Az észak-erdélyi Domokoson a *kapitány*, a helyettese a *káplár*, a *kiskapitány* és a *csapláros* töltöttek be különböző funkciókat a táncszervezésben. Szabó T. „Karácsony-táji...”, 88. A Maros-Küküllő menti falvakban a *kezes* mellett a táncosztó *ferdelés* valamint az adománygyűjtő *számár* elnevezéseket ismerjük. Martin, „Magyar...”, 261.

¹⁸ Kós, *Mezőség néprajza II*, 250, 257–258.

¹⁹ Pálffy Gyula, „Vajdakamarás táncélete”, *Néprajzi Látóhatár* 10 (2001/1–4), 297; Novák Ferenc, „Szék táncai és táncélete XX. század első felében”, in *A széki hangszeres népzene*, szerk. Virágvölgyi Márta–Felföldi László (Budapest: Planétás, 2000), 37–38.

²⁰ „A kezeség a falusi fiatalság egykor virágzó, szigorú törvényekkel irányított, de Erdély-szerte felbomlott közösségi életformájának egyik – talán egyetlen – még úgy-ahogy élő intézménye. Kalotaszegről idézünk még egy ismeretlen adalékot, a hagyományait szinte feltűnő hűséggel őrző Magyarokiskapusról. Itt a kezesnek az elsőlegény felel meg, még nevében is őrizve azokat a kívánalmakat, amelyekkel a választottnak jeleskednie kellene. Sem Kiskapuson, sem Kamaráson, sem máshol nem választják már az elsőlegényt; nem is első, legfeljebb mozgékonyabb, esetleg idősebb a többinél; szerepe is teljesen a fiatalság egyetlen életmegnyilvánulására, a mulatozás rendezésére korlátozódott; nevéhez többé nem a szellemi, vagy bár a testi kiválóság fogalmi, hanem a pénzkezelés és a pálinka-ivás gyanús képzetek tapadnak.” Faragó József, „A tánc a mezőszégi Pusztakamaráson”, in *Magyar táncfolklórisztikai szöveggyűjtemény III/A*, szerk. Felföldi László – Karácsony Zoltán (Budapest: Gondolat–Európai Folklór Intézet, 2006), 129.

²¹ Faragó, „A tánc...”, 129.

sítás előtti időkben sokkal fontosabb és szélesebb körű társadalmi szerep hárulhatott a kezesekre, mint a székítől jócskán eltérő társadalmi felépítésű szomszédos paraszti közösségekben.²² Széken a hatóságok a 20. század közepéig a közmunkával, sorozással és nyomozással kapcsolatban is igénybe vették a kezesek szolgálatait, sőt a 19–20. század fordulóján nyilván is tartották őket. Feltételezéseink szerint korábban a fiatalság választott vezetői lehettek, akik akár a törvény előtt is képviselhették az ifjúság ügyes-bajos dolgait.²³ Bár történeti adattal erre vonatkozóan nem rendelkezünk, nem kizárt, hogy a kezes tisztség Szék egykori parasztpolgári társadalmának fontos alkotóeleme lehetett az *utcakapitányi* pozícióhoz hasonlóan.²⁴ Talán ezt támasztja alá az a tény, hogy a 20. század közepéig Széken a kezesek feladatai közé tartozott a fonóházak kibérlése és működtetése is.²⁵

Szék esetében felmerül annak a lehetősége is, hogy a kezesesség funkcióinak megváltozása okozta a cigányfogadó elnevezés elterjedését a múlt század közepén.²⁶ Ebben az időben ugyanis szinte már csak a táncalkalmak megszervezése és lebonyolítása hárult a kezesre, a fiatalság irányítása, illetve képviselése már-már csak formálisan tartozott hozzá. Ezt a változást a kevésbé hagyományőrző településeken már korábban is észlelték a kutatók. 1946-os pusztakamarási gyűjtése során Faragó is a kezesek szerepének csökkenését, társadalmi státuszuk leértékelődését figyelte meg.²⁷

A táncszervezés

A kezesesség mint társadalmi intézmény működésének megértéséhez tudnunk kell, hogy a belső-mezősségi falvakban a zenészfogadást az 1960-as évek közepéig-végéig egyfajta kétrendszerszerűség jellemezte.²⁸ Eszerint megkülönböztetünk egymástól rövidebb

²² Andrásfalvy Bertalan, K. Kovács László, illetve Kós Károly kutatási szerint az arányosítás a 19. század végén megváltoztatta a székelyföldi és a mezősségi falvak birtokstruktúráját. A törvény hatására a faluközösségek által birtokolt és művelt területekhez kapcsolódó intézményrendszer is meggyengült, aminek jelentő hatása lehetett az erdélyi parasztság mentalitására és kultúrájára. Vö. Andrásfalvy Bertalan, „Hagyomány és környezet”, in *Az idő rostájában III*, szerk. Andrásfalvy Bertalan–Domokos Mária–Nagy Ilona (Budapest: L'Harmattan, 2004), 131–136; Kós Károly, *Mezőség néprajza I*, (Marosvásárhely: Mentor, 2000), 140, 144.; K. Kovács László, „Adatok a bálványosváraljai fejős juhászathoz”, *Ethnographia* 58 (1947), 47.

²³ Novák, „Szék táncai...”, 30, 34.

²⁴ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 343–351.

²⁵ Vö. Nagy, *A törvény...*, 372.

²⁶ A *cigányfogadó* terminust nem említi sem a Néptánc Kislexikon, sem pedig a széki tánc kultúráról szóló, eddig megjelent legteljesebb összefoglaló tanulmány. Vö. Novák, „Szék táncai...” Saját tapasztalatom, és mások szöveges gyűjtései tanúsága szerint azonban legalább olyan gyakran használták a székieket, mint a kezes kifejezést. A cigányfogadó kifejezésre Visából is van adatom, a szakirodalom szerint a magyar nyelvetületen többfelé használták. Pesovár Ferenc, „Táncélet...”, 49.

²⁷ Faragó, „A tánc...”, 129.

²⁸ Lajtha, Faragó és Novák már korábban hoznak erre vonatkozó adatokat. Faragó, „A tánc...”, 129–130; Lajtha László, „Bevezető a széki gyűjtés c. monográfiából”, in *A széki hangszeres népzene*, szerk. Felföldi László–Virágvölgyi Márta (Budapest: Planétás, 2000), 82, 85; Novák, „Szék

(egy-két-, esetleg háromnapos táncmulatságra történő) és hosszabb időtartamú (például harminc táncalkalomra szóló) zenészfogadást. A befektetett idő és energia, illetve a felelősségvállalás szempontjából nem volt mindegy, hogy valaki egy esti házi mulatságnak volt a keze, vagy egymást követő harminc alkalomra fogadott zenészeket. A hosszabb távú zenészfogadás esetében a pozíciónak nagy társadalmi presztízse volt, ugyanakkor sok feladattal és nagy felelősséggel is járt.²⁹ Ezt már kevesen vállalták: a belső-mezőségi Visában például csak két-három emberről tudjuk, hogy – katonaidejét leszámítva – egész legénykorában szinte megszakítás nélkül „kezeskedett”.

A rövidtávú zenészfogadások között is volt különbség aszerint, hogy milyen alkalomra történt. A legnagyobb társadalmi presztízsz a háromnapos ünnepi táncalkalmak megszervezéséhez kötődött. Ez esetben nagyobb felelősség hárult a kezesekre, mint például egy ünnepi színház utáni bál rendezésekor, amelynek főszervezői valójában nem is a kezesek, hanem a helybeli tanítók voltak.

A kezesek kiválasztása

Visában a táncos közösség meglehetősen kicsi volt, a fiatalok gyerekkoruktól jól ismerték egymást. Egy-egy generáción belül a fiatalok között a táncos közösségben történő szocializálódás során kialakult egy hozzávetőleges sorrend, társadalmi szereposztás: a közösségi alkalmak szervezői az élelmesebb, gyorsabb észjárású, merészebb legények közül kerültek ki. Az említett tulajdonságok mellett a jó tánc tudás, valamint némi *pénztehetség* (jó anyagi háttér) sem ártott.³⁰

A gyakorlatban a kezesek személye esténként a fonóban, nyáron pedig a *bandázások* alkalmával dőlt el: a fiúk összeültek beszélgetni, és eközben néhányan jelezték a szándékukat, hogy elmennének „cigányt állítani”. Nem tudunk példát arra, hogy a Belső-Mezőségen választották volna a kezeseket, illetve arra, hogy a legények összevesztek volna a kezes személyét illetően. Gazdagabb mezőségi falvakban, ahol egész évre tudtak zenészt fogadni, vagy rendszeresen többen akarták a kezesesség tisztségét betölteni, gyakran előfordult, hogy választották, vagy kikiáltották a kezeseket. Erről, illetve az ezzel kapcsolatos korteskedésről Visából nincs tudomásunk.³¹

táncai...”, 40–45. A kétrendszerűséget először Pálffy Gyula fogalmazta meg tudományos szinten Vajdakamarás táncéletével kapcsolatban. Pálffy, „Vajdakamarás...”, 286.

²⁹ Szinte az összes visai táncos férfi elmondta magáról, hogy legalább egy alkalommal volt kezes, ugyanakkor korosztályonként csak három-négy olyan emberről tudunk, aki hosszabb időre fogadott zenészt.

³⁰ Vö. Faragó, „A tánc...”, 128; Novák, „Szék táncai...”, 33–34; Pálffy, „Vajdakamarás...”, 296. A székelőföldi Havadon a 20. század közepén csak nagygazda legény lehetett *kezes*. Nagy, *A törvény...*, 271.

³¹ Mezőköbölkkúton évente a híres őszi, lekencei vásár napján, Kecsedden pedig húsvétkor választották a *tánc* tisztségviselőit. Kós, *Mezőség néprajza II*, 257. Válaszúton is kiválasztásról ír Kallós Zoltán. Kallós, „Tánchagyományok...”, 298. Korteskedésről, illetve a jelentkezők veszekedéséről

A második világháború alatt a frontra került, illetve leventeoktatásra elvitt idősebb legények hosszú ideig távol voltak a falutól, így, addig szokatlan módon a 15-16 éves fiatalok előtt is megnyílt a lehetőség a kezeskedésre. Ennek következtében az addig működő generációs rend megváltozott, a háború után visszatérő idősebbek és az időközben nagylegényné serdült kezesek között több alkalommal súrlódásra került sor.

A szervezők személye optimális esetben fokozatosan cserélődött.³² Az idősebb, régóta kezeskedő legényeknek komoly tekintélye volt a fiatalság előtt.³³ Ennek köszönhetően be tudták szervezni a munkába a tánc körül sündörgő gyerekeket, a „gyengébb” vagy „italos legényeket” pálinkáért vagy lányok után küldve őket. Tulajdonképpen segédszervező szerepet tölthettek be, külön megnevezésük azonban nem volt. A tapasztaltabb kezes gyakran a hajlandóságot mutató fiatalabbak közül választotta ki azt, akivel a „legjobban egyezett”, vagy akire a munka oroslánrészét rá tudta bízni. Ilyenkor az öregebb a táncon szinte csak irányított, sokszor részt sem vett a tisztségével járó munkákban: nem ment a zenészekkel vacsorára, nem táncoltatta a leányokat stb.

Zenészfogadás hosszú távra: a rendszeres hétvégi táncalkalom

Az általam vizsgált belső-mezősi falvakban hosszú távra csak a fiatalság rendszeres hétvégi táncmulatságaira az úgynevezett *táncra* fogadtak zenészt.³⁴ Az egyszerre lekötött táncalkalmak számát általában a táncos közösség, illetve a kezesek gazdasági helyzete, ritkábban ezek vállalkozó kedve határozta meg. Saját zenekarral rendelkező falvakban (például Magyarpalatkán, Mezőköbölküton), vagy módosabb közösségeknél (Báré, Mezőgyéres, Mezőkeszű, Vajdakamarás) előfordult, hogy akár száz, ritka esetben kétszáz táncalkalomra is lekötötték a zenészeket, ami – a ritkán előforduló hétköznapi táncalkalmakat és a háromnapos ünnepeket is beleszámolva – egy, illetve két év alatt telt le.³⁵ Visában a visszaemlékezések szerint a leghosszabb ilyen periódus harminc alkalomból állt.

széki példákat ismerünk. Novák, „Szék táncai...” 2000, 33–34. Pusztakamaráson az 1940-es években a Magyar Népi Szövetség ifjúsági csoportjának megalakulásakor egy állandó *kezes* választottak, aki a megmaradó pénzt a szervezetnek juttatta. Az új szokás azonban nem gyökerezett meg. Faragó, „A tánc...” 128.

³² Vö. Pálffy, „Vajdakamarás...”, 296. Ha a *kezesek* mindegyike kezdő volt, akkor először az olcsóbb, rosszabbul zenélő muzikusokat igyekeztek megfogadni, ami a táncos közösségnek általában nem tetszett.

³³ Könczei Ádám szerint tekintélyük fő forrása hozzáértésük, tehetségük és odaadásuk volt. Könczei Ádám, „Tárt kapujú táncházakért”, in Könczei Ádám–Könczei Csongor, *Táncház* (Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2004), 20.

³⁴ A *tánc* a mulatságok régebbi, kötetlenebb formája, szemben a *bállal*, ami a parasztság körében új keletű, főleg a vizsgált területünkön, ahol csak a 20. század elején-közepén terjedt el. Vö. Pesovár Ferenc, „Táncélet...”, 30.

³⁵ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 257–258; Pálffy, „Vajdakamarás...”, 286, 300. A táncok a téveszék felállítását követően az 1960-as évek végére fokozatosan megszűntek.

Nagyobb településeken falurészenként külön rendeztek táncot a fiatalok. Vegyes lakosságú falvakban gyakran az etnikai szegregáció is megfigyelhető volt: Magyarpalatkán például emberemlékezet óta külön táncoltak a magyarok és a románok. Ritkábban más jellegű társadalmi különbségek is megjelenhettek a táncrendezésben: Visában az 1930-as évek végén néhány alkalommal külön volt a gazdák és a szegények tánca, az 1950-es években pedig Szék falu Felszeg nevű utcájában „ment ketté a tánc”. Az első esetben vélhetően valamilyen éppen aktuális, személyek közötti konfliktus erősíthette fel a gazdasági különbségek okozta feszültségeket, a másik esetben pedig a téesz-szervezés által felkorbácsolt indulatok oszthatták meg a fiatalságot. Több párhuzamot nem találtam a mezőszégi falvakban arra vonatkozóan, hogy társadalmi-vagyoni különbségek ilyen módon határozták volna meg a táncrendezést.

A táncalkalmak száma az évszakoktól, tehát a paraszti munkaszezonok változásától függött. A táncélet intenzitása az őszi-téli periódusban megnőtt, a tavasznyári munkák idején pedig fokozatosan csökkent. Visában május elejétől október elejéig sokszor harminc alkalomra fogadtak zenészt, ami nagyjából azt jelentette, hogy harminc egymás utáni hétvégén minden vasárnap délután volt tánc. Az őszi derekától őszi végéig általában igyekeztek vasárnap estére is táncot rendezni. A november eleji halottak napjától (világítástól) számítva tél végéig háromszor volt tánc egy hétvégén: szombat este, vasárnap délután és vasárnap este.

Az 1950-es évek közepéig ritkán az is előfordult – kizárólag téli időszakban – hogy egy hétköznap (kedden, szerdán, vagy csütörtökön) este is rendeztek táncot. Ilyenkor egy héten akár négy alkalommal is táncoltak a fiatalok. Mindez a visai táncélet rendkívüli intenzitását mutatja.³⁶

Tavaszi elején a szombati, majd a vasárnap esti tánc is fokozatosan elmaradozott. Ez a zenészfogadás szempontjából fontos, hiszen a nyári időszakban harminc vasárnap harminc hétvégét jelentett, míg télen tíz hétvége alatt „befogyott a harminc vasárnap”. A *vasárnap* kifejezés ebben az értelemben tehát táncalkalmat jelent.³⁷

³⁶ Az 1940-es években a Borsa-völgyben fekvő Kidén csak vasárnap táncoltak, az ebéd után kezdődő táncmulatság este nyolc körül véget ért. Járdányi Pál, *A kidei magyarság világi zenéje* (Kolozsvár: Erdélyi Tudományos Intézet, 1943), 10. Mezőköbölkülton az 1940-es években csak vasárnap volt tánc. Kós, *Mezőség néprajza II*, 258. Széken az 1950–1960-as években vasárnap délutáni és esti tánc egy alkalomnak számított, télen előfordult, hogy hétköznap este (szerda, csütörtök) is rendeztek táncot. Novák, „Szék táncai...”, 40. Ugyanebben a korszakban Válaszúton, télen szombat és vasárnap este táncoltak, ritkán hétköznap is. Kallós Zoltán, „Táncgyománok egy mezőszégi faluban”, in *Magyar táncfolklorklorisztikai szöveggyűjtemény III/A*, szerk. Felföldi László–Karácsony Zoltán (Budapest: Gondolat–Európai Folklór Intézet, 2006), 298. Pusztakamaráson télen-nyáron csak vasárnap este volt tánc az 1940-es években. Faragó, „A tánc...”, 129. Szépkényerűszentmártonban az 1940–1950-es években télen hétvégente két tánc volt: vasárnap délután és este; nyáron csak vasárnap este. Aladics László, *A szépkényerűszentmártoni magyarság táncélete* (Szeged: Szakdolgozat az SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékén, 2000), 13–14. A táncélet a magyarpalatkai körzethez tartozó falvakban volt a legintenzívebb. A legtöbb faluban télen a visaihoz hasonlóan három alkalom esett egy hétvégére, és máshol is előfordult hogy hétköznap is fogadtak zenészt. Vö. Tamás Irén, „Szováti táncgyománok”, *Művelődés XL*, (1991/7–8), 36–38.

³⁷ Konkrét adattal nem rendelkezünk, de elképzelhető, hogy a 20. század előtt valóban csak vasárnaponként táncoltak.

Az 1900-as évek elejétől a második világháborúig tartó időszakra vonatkozó bizonytalan adatközlések szerint Visában előfordulhatott, hogy fél, vagy egész évre fogadtak zenészt, ez utóbbit azonban a gazdasági körülmények ismeretében nehezen tartom elképzelhetőnek. Valószínűbb, hogy egy évben két hosszabb *ángáriára* (ciklusra), tehát 2x30 vasárnapra fogadták a zenészt: először húsvét után a tavasz végi, nyári-őszi időszeit, majd karácsony előtt a téli időszeit.³⁸

A második világháború utolsó éveiben csak rövidebb, legfeljebb öt-tíz, gyakran csak egy vasárnapra fogadtak zenészt, mert a csendőrség nem mindig engedélyezte a táncos összejöveteleket. A tévesztés átmeneti ideje alatt, a nagygazdáknál elvégezhető *kalákák* szervezése egyre nehezebbé vált, így nyaranta nem mindig tudtak hosszabb időre zenészt fogadni. Az 1960-as évek elején újból intenzívebbé vált a táncélet, hiszen alkalomadtán a tévesztés is lehetett *kalákázni*, sőt a pénzforgalom is lassan megnőtt a faluban. Az évtized közepétől azonban megszűntek a társasmunka lehetőségei, ami ismét a nyári táncalkalmak megcsappanásához és a zenészfogadási periódusok megrövidüléséhez vezetett.³⁹ Az 1968–70-es villamosítás után a hétfégi táncalkalmakat a *kultúrban* (kultúrotthonban) tartott *pikapos*⁴⁰ mulatság, majd a diszkó váltotta fel, ami a zenészfogadást mint a kezesek legfontosabb feladatát feleslegessé tette és a kezeség társadalmi szerepének erőteljes visszaszorulásához vezetett.

A fiatalság rendszeres hétfégi táncaira általában két-három kezes „fogadta meg a cigányokat” az első világháború körüli időkben. Más falvakkal ellentétben, Visában nem volt kötelező, hogy a kezesek között leszerelt legény is legyen.⁴¹ A visszaemlékezésekből kiszűrhető, hogy az ebben az időszakban táncon részt vevő etnikumok nagyjából számarányuknak megfelelően képviseltették magukat a táncszervezők között: a magyar többségű Visában három kezes közül kettő magyar, egy pedig román volt.

A kisebb, vegyes lakosságú mezőszégi falvakban a két világháború alatti és utáni időszakokban nemzetiségi konfliktusok miatt többször „kettészakadt a tánc”, a románok és a magyarok külön táncoltak. Kisebb, szegényebb településeken ez az állapot nem volt sokáig fenntartható. Az 1920-as évek közepén-végén, valamint az 1950-es évek elején a fiatalság egyfajta konszolidációra törekedett. Az ezzel kapcsolatos következő idézet a kezeségnek mint a társadalmi kohéziót segítő intézménynek a fontosságát mutatja:

³⁸ Vajdakamarási adatok is ezt támasztják alá. Pálffy, „Vajdakamarás...” 286–287. Mezőköbölkúton az 1940-es években egy egész évre fogadták a zenészt. Kós, *Mezőség néprajza II*, 258. Magyarországon három periódusra fogadták meg a zenészt: a téli *ángária* újévtől húsvétig, a nyári húsvéttól Szent Mihályig, az őszi szeptember 30-tól újévig tartott. Tamás, „Szováti...”, 36–37.

³⁹ Vö. Pálffy, „Vajdakamarás...”, 286.

⁴⁰ Helyi elnevezésben: *pikap*. A *pikap* a lemezjátszó karjának hangszedő feje. Pick up (ang.) = felvesz, felszed.

⁴¹ Széken a leszerelt legények általában nem vállaltak a fiatalság táncalkalmain ilyen tisztséget. Novák, „Szék táncai...”, 33–34. Saját adataim szerint ez kizárólag a hétfégi tánca vonatkozott, bálokon például sokszor leszerelt fiúk kezeskedtek. Válaszúton a két kezes közül az egyik mindig katonaviselt volt. Kallós, „Tánchagyományok...”, 298.

„Ha [...] megegyeztek a kezesek ketten, akkor minden jó volt [...] Kezes voltam evvel a Tuluk Juannal, [akivel] én nagyon jól értekeztem. [...] Má' azelőtt vót ez a... ez az időszak, negyvenöt után egészen ötvenig [...] hogy... hát akko' ki vótak [a románok] a magyarokra. [...] De utóvégre belegyőződtek, hogy az... nem nagy eredményt hozott a... se nekik, se a magyaroknak. Aztán félbeszakadt ez [a helyzet], akko' összefértek, úgy hogy együtt tudtak... [mulatni.] Mondjuk nem volt annyi román, ők nem tudtak fenntartani egy zenészt, mer' nem tudták fizetni. [...] Meg persze, akko' má' hogyha az egyik [kezes] román volt, s én magyar, akkor összefértünk a... fiatal-ság is. Nem volt meg [...] ez a nemzeti kérdés, hogy hát... magyarok-románok. S akkor osztán valahogy tetszett a román embereknek, akiknek volt akkor leányuk, vagy legény fiak, hogy na, összeférnek [a magyarokkal] és tudnak együtt táncolni, szorakozni. Mer' [...] hát én is elmentem román családba a zeniszekkel... ebédre, vagy a vacsorára. S akkor má' ott nagyon szívesen votam fogadva. Akkor má'... másnap má' tolmácsolták az asszonyok tovább, hogy há' votak itt a... kezesek! [nevet] (...) Tuluk Joany... ő is ment a magyarokhoz is.⁴²

Visában az 1960-as évektől kezdve a román közösség folyamatos apadása miatt egyre többször fordult elő, hogy csak magyar legények voltak kezesek, annak ellenére, hogy a hétvégi táncot gyakran négyen szervezték. Ha az ortodox és a református naptár eltérései miatt a sátoros ünnepek nem estek egybe, a románok igyekeztek saját táncot rendezni, amire még az idősebb házasságokat is meghívták, hogy ki tudja fizetni a zenészeket.

Hosszabb periódusra szóló zenészfogadás esetén a visai kezesek igyekeztek kiküszöbölni, vagy legalábbis minimalizálni a pénzzel való fizetést. Nyáron kalákamunkát vállaltak a fiatalság nevében, ősszel-télen pedig terménnyel igyekeztek kiváltani a készpénz egy részét. Ez a falvakban egészen az 1950-es évek végéig jellemző alacsony készpénzforgalom miatt fontos is volt.⁴³

A kezesek számát tehát a pillanatnyi gazdasági helyzet is meghatározhatta: gazdagabb legények könnyebben vállalták az anyagi felelősséget. Előfordult ezért, hogy szegényebb kezesek táncolni nem tudó, de módos gazdalegényeket kértek fel maguk mellé – nekik szükségük volt pénzügyi fedezetre, am azok pedig ennek fejében részesülhettek a társadalmi presztízből.

A második világháború után a tanítók igyekeztek minden ünnepre színdarabot betanítani a fiatalságnak. Ilyenkor a színházi előadás után táncot szerveztek, amire gyakran négy-öttagú bandát fogadtak. A színdarabok utáni mulatságok, szemben az éjfélig tartó hétvégi táncal gyakran másnap délelőttig tartottak, s részt vett rajtuk a falu apraja-nagyja. A feladat tehát (főleg a rendfenntartás miatt) nagyobb felelősséggel járt. Ilyenkor a gyakorlatlanabb, bizonytalanabb legények igyekeztek többen összeállni és négyen-öten mentek zenészt fogadni.

A hagyományos paraszti táncélet intenzitásának csökkenésével, a táncalkalmak számának megcsappanásával és a zenészfogadási periódusok megrövidülésével párhuzamosan egyre nehezebben vállalták a legények egyedül a felelősséget. Az

⁴² Elmondta Fodor János *Selyem* (sz.: 1932), 2011. 06. 05-én, Visában.

⁴³ Lásd még Pávai István, *Magyarózd népzeneje Horváth István gyűjtései tükrében* (Budapest: Hagyományok Háza – MTA BTK Zenetudományi Intézet, 2015), 49.

1950-es évek végétől több olyan esetről is tudunk, hogy négy-öttagú baráti társaság látta el ezt a feladatot. A legények esetleges bátortalansága mellett ez a városi és termelészövetkezeti munkák hozta pénzkereseti lehetőséggel, a gazdálkodóknak végezhető kalákák fokozatos háttérbe szorulásával, és a magánkézben lévő termény mennyiségének csökkenésével is magyarázható. Ennek hatására a zenészek fizetésében egyre nagyobb arányban szerepelt a készpénz. A legények így már nem szívesen vállalták egyedül az anyagi bukás veszélyét, hiszen nem volt már lehetőségük terménnyel, esetleg napszámmal pótolni a hiányt.

A kezesség presztízsének csökkenésével egyre gyakrabban fordult elő, hogy tízhúsz vasárnaponként, sőt szinte alkalmanként cserélődtek a tánc szervezői. Ez korábban csak akkor történt meg, ha a kezesek jelentős ráfizetéssel zárták a táncszervezési periódust, helyi kifejezéssel élve: „bekároltak”.

A zenei szolgáltatók kiválasztása

A belső-mezőszégi falvak fiatalsága egészen az 1960-as évek közepéig-végéig számos lehetőség közül válogathatott, ha zenészt akart fogadni. Ebben a korszakban e falvak mindegyikében voltak paraszt-, esetleg cigányzenészek,⁴⁴ akiknek nem a zenei szolgáltatás volt a mesterségük. Ők keresetkiegészítés céljából, a zene szeretete, illetve a helyi társadalom által megfogalmazott igény miatt kerültek ebbe a szerepkörbe. A zenei önellátásra való törekvés vélhetően a helyi társadalom szűkösebb anyagi helyzetével is összefüggött. A visaiak például a más falusi, drága zenészspezialistákat hosszabb ciklusra csak ritkán tudták megfogadni.

A környék legjelentősebb zenészközpontja Magyarpalatka volt. Az itteni nagynevű prímásokért és bandáikért a nagyjából negyven kilométeres körzetben fekvő falvak fiatalsága versengett. A „palatkai cigányokhoz” hasonló „hivatásos zenei szolgáltatók”⁴⁵ viszonylag nagy számban voltak jelen a mezőszégi zenei piacon; a két világháború közötti időszakban például tudunk olyan cigányzenészeiről, aki távolról, a Kis-Szamoson túlról érkezett Visába. Mindez a cigányzenészek nagyfokú mobilitását is mutatja.

Az 1930-as évektől a második világháború alatti időkig egy Radák Imre *Hendri* nevű palatkai cigányzenész muzsikált sokat Visában, ahogy a helyiek mondják: „ez volt a körzete”. Nála jóval népszerűbb prímás volt sógora, Kodoba Ignác, az *Öreg Náci*, aki a legjobban ismerte a Magyarpalatkán és környékén élő magyarok zenei ízlését. Őt a visaiak leginkább csak esküvőkre és bálókra tudták megfogadni.

⁴⁴ Visából a 20. század elejétől a végéig tizenhat műkedvelő és három, hosszabb-rövidebb ideig a faluban lakó, hivatásos muzsikusról van tudomásunk. A településen rajtuk kívül biztosan megfordultak más falusi parasztzenészek is.

⁴⁵ Pávai István nyomán minden olyan zenészt hivatásosnak (zenészspezialistának) tekintek, akit fizetség ellenében rendszeresen igénybe vesz a helyi közösség, még akkor is, ha nem ez a kizárólagos keresete. Pávai István, *Az erdélyi és a moldvai magyarság népi tánczeneje* (Budapest: Teleki László Alapítvány, 1993), 173.

Az 1930-as évek végétől többször előfordult, hogy belső-mezőségi parasztszenészek szerveződtek bandává. Pénzhiány esetén az is megtörtént, hogy helybeliekből verbuválódott a faluba érkező neves cigányprímások kísérete. Az 1940-es és az 1960-as évek között Visában annyi „amatőr” zenész volt, hogy akár két bandát is ki tudtak állítani egyszerre. Ennek ellenére a fiatalok törekedtek arra, hogy a hétvégi táncaikra valamivel jobb cigányzenészt „fogadjanak be”, mivel a visaiak annyira „gyengén” (hamisan és halkán) muzsikáltak.

A második világháború alatt a visai magyarok többször „fogadták” az egyik helyi muzsikust (*Pop Alexandru Covătar-t*), mert sok, akkor divatos irredenta nótát tudott. A Mezőség etnikai és kulturális viszonyaira jellemző, hogy az illető prímást a háború után a kisszámú visai román fiatalság fogadta meg többször, mivel rendkívül olcsó volt.

Visában az 1940-es években leginkább egy-egy alkalomra szóló zenészfogadás (lakodalom, sorozás) esetén jöttek híres zenészek a faluba.⁴⁶

A szűkös anyagi lehetőségek és a zenei önellátásra való törekvés miatt a gyengébb zenészspezialistáknak sem volt biztos a megélhetésük, így olykor maguktól vándoroltak el a környező falvak valamelyikébe. A palatkai Kodoba Sándor *Puju* így került Vajdakamarásra, ahol azonban nem sikerült állandó körzetet kialakítania, mivel a nála sokkal jobban zenélő bátyját, az *Öreg Nácit* is meg tudták fizetni a kamarásiak. Így lett a „szegény ember zenészeként” ismert prímás a visaiak szinte állandó muzsikusa a negyvenes évek közepétől az ötvenes évek közepéig.

Hasonló történet Radák Béláé, aki már az 1940-es években legényemberként muzsikált Visában, de állandó zenészként csak akkor került a faluba, amikor az 1950-es években a szomszédos Gyulatelkére nősült. Az 1950-es évek közepétől az 1960-as évek elejéig gyakran muzsikált a visai táncon, sőt lakodalmakon is. Megbízhatatlansága miatt később azonban egyre ritkábban „fogadták meg”. Elmaradozása után rövid ideig a szintén Palatkáról származó Kodoba Ignác *Nácika* lett a leginkább foglalkoztatott zenész. 1958-tól 1963-ig Visában élt a palatkai Mácsingó György *Gyurkuca*, mellette gyakran „fogadták” a kispulyoni Téglás Miront is.

Egykori jó táncosok, volt táncszervezők gyermekeik esküvőjére, illetve nagyobb, gazdagabb kiállítású lakodalmakra igyekeztek jó zenészeket fogadni.⁴⁷ Az 1960-as évek végéig az *Öreg Náci* és veje, a budatelki származású Kozák Zsigmond *Zsiga* voltak azok, akik ehhez megfelelő presztízzsel és tudással rendelkeztek.

A belső-mezőségi falvakba 1968 és 1970 között vezették be az áramot. Ekkor jelent meg a rádió, később egyre több családban a lemezjátszó is. Ez nemcsak a zenei szolgáltatásban hozott gyors változásokat, hanem a tánczenék területén is. A

⁴⁶ A fentebb említett *Hendri* mellett az *Öreg* Kodoba Lajos idősebb gyermekei közül Kodoba György *Gyurkáról* tudjuk, hogy jelesebb alkalmakon muzsikált Visában, az 1940-es évek közepén néhányszor a hétvégi *táncra* (valószínűleg *kalákatáncra*) sikerült kihozni őt a *körzetéből* (Magyarpalatka és közvetlen környéke), a másik fiú, Kodoba Lajos *Lajika* elsősorban román falvakban muzsikált.

⁴⁷ Vö. Pálffy, „Vajdakamarás...” 296–297.

falusiak a hétvégi pikapós multságokon román népies dalokat tartalmazó hanglemezek mellett javarészt magyarországi népdal- és táncdalénekesek slágereit hallgatták. Az 1970-es évek közepétől-végétől megjelenő táncmuzikális lemezeket a visaiak jórészt magyarországi ismerőseik révén szerezték be, csakúgy, mint az 1970-es évek közepén-végén divatba jövő beat-zenéket. A lemezjátszót biztosító *kultúrfelelősök*, illetve a táncmultságot szervező *főnökök* határozták meg, milyen arányban szerepeljen könnyűzene, illetve népzene a multságokon.

Az 1980-as évek közepén a kultúrházban induló diszkóban az iskolaigazgató által megbízott visai kultúrfelelős egyedül kezelte az iskola lemezjátszóját. Az 1980-as évek végén néhány Kolozsváron dolgozó fiatal szalagos (tekerces) magnetofont vásárolt. Ettől kezdve a diszkóban a zenét az a magnótulajdonos szolgáltatta, aki meg tudott egyezni a kultúrfelelőssel. Ez a típusú lejátszó eszköz ebben az időben drága volt, ezért a diszkós presztízse megnőtt a helyi fiatalok között. Kolozsváron vásárolt műsoros szalagokon angol nyelvű popzenét, illetve a rádióból felvett magyar diszkó, pop- és rockzenét hallgattak ez idő tájt.

Az 1990-es évek elejétől egyre divatosabbá váló dallamos rock és diszkó, valamint kemény rock stílusú zenéket a Magyarországról importált magnókazettákon hallgatták hétvégenként. Az előzőkre az 1991 őszen megnyílt bárban, az utóbbiakra általában házibulikon táncoltak. A bárban kezdetben a tulajdonos szolgáltatta a zenét, eleinte kazettás magnóval. A 2000-es évek elejétől pedig már a Kolozsvárról érkező hivatásos lemezlovasok által számítógéppel és erősítővel játszott zene a jellemző. Ebben a repertoárban vegyesen voltak és vannak jelen magyar, román és angolszász könnyűzenei és diszkó slágerek, a magyar rock, illetve a lakodalmos rock.

Az iskolaigazgató által betanított ünnepi színdarabokat követő táncokon, később bálokon kizárólag cigányzenészek muzsikáltak, egészen az 1970-es évek elejéig, amikor a bálók is lassan elmaradoztak. Kallós Zoltán hatására 1977-től az 1980-as évek elejéig több húsvéti és szilveszteri bálra hívták meg a kolozsvári Bodzafa táncmuzikális zenekart. Ők egy alkalommal lakodalmat is muzsikáltak Visában. A kolozsvári népzenei együttesek ugyan olcsóbbak voltak a cigányzenészeknél, de a helyi zenei és táncos szokásokat a magyarpalatkai muzsikusok jobban ismerték. Ezért a faluban újra népszerű lett a báréi Mácsingó zenekar, amely a hagyományos hétvégi zenélési alkalmak megszűnte után még egészen az 1980-as évek elejéig több bált és lakodalmat szolgált ki Visában.

A hagyományos paraszti táncélet felbomlását és ezzel összefüggésben a palatkai zenészközpont jelentőségének hanyatlását mutatja, hogy az 1980–1990-es évek fordulóján már más tánczenei dialektusokhoz tartozó zenekarok, például a magyarcései és a kolozsi banda is muzsikált visai lakodalmakon. Őket a modern tánczenei világban való nagyobb jártasságuk miatt fogadták meg, de az idősek elégedetlenek voltak a zenéjükkel, ezért rövid idő múlva „félbehagytak velük”.

Visában az 1990-es évektől egészen 2007-ig a hagyományos vonószenekari zenekari lakodalmakon, rendhagyó alkalmakon, illetve a magyarországi érdeklődők által közvetlenül, vagy a kérésükre megszervezett táncalkalmakon hangzott fel.

A falu egyik legfontosabb gazdasági ünnepe, a tavaszi juhmérés zenei kíséretét is tánc házas érdeklődők hatására változtatták meg a visaiak. Az 1970-es évektől egyre többször lemezjátszó, illetve magnetofon segítségével szolgáltatják a mérési multság tánczenéjét, az 1990-es évek legvégétől pedig a fent említett családi bandák muzsikáltak. Az 1990-es évek közepén, a táncos generáció fokozatos kiöregedésével jelent meg a modern zene a lakodalmakban is. Eleinte külön helységben, vagy a lakodalom melletti szabad téren szerveztek diszkót, később már a lakodalmas teremben a vonósbandával felváltva szólt a modern, elektronikus zene, évről-évre növekvő arányban. Tehetősebb családok lakodalmain kolozsvári és környékbeli magyar lakodalmas együttesek muzsikáltak, vagy egyszerűen magnetofonzenére táncoltak a fiatalok.

A városi együttesek közül nem vált egyik sem a palatkaikhoz hasonló, állandó zenei szolgáltatóvá Visában. Ennek oka, hogy kizárólag lakodalmakra és nagyobb rendezvényekre specializálódtak, mivel a hétfégi táncos alkalmakra, az 1990-es évek végétől a jóval olcsóbb kolozsvári lemezlovasokat hívják.

A tánc házmozgalomban híressé vált magyarpalatkai banda vezetői Kodoba Márton és Béla Visában először 1958-ban, a mezőgazdasági társulás megalakulásánál muzsikáltak.⁴⁸ Az 1980-as évek elejétől már öttagú bandájuk élén zenéltek Visában, főleg lakodalmakon. Az évtized végétől 2003-ig szinte kizárólag ők „muzsikáltak” a visai lakodalmakat, fokozatosan kiszorítva az ebben az időszakban riválissá váló (egyébként közeli rokon) Mácsingó családot, amely csak kisebb anyagi ráfordítással járó alkalmakkor (például lakodalmas menet kísérésénél a faluban) jutott lehetőséghez.

2007-óta a lakodalmak többségét már nem falun, hanem a közei városokban rendezik. Ezzel párhuzamosan a hagyományos vonószenei szolgáltatás szinte teljesen megszűnt a lakodalmakon. Az esküvő egyes mozzanataira (például menyasszony-búcsúztatás) ugyan még megfogadják a palatkaik zenészeket, de ezek az alkalmak is ritkulnak. A városban tartott lakodalmakon a könnyűzenét és lakodalmas rockot játszó zenészek, illetve a lemezlovas egymást felváltva szolgáltatják a zenét. A visaiak tánc házas kapcsolatainak köszönhető, hogy egy 2008-as, Szamosújváron megtartott lakodalomba olyan zenekart fogadtak, amely – némi átszervezés után – tánc házi zenét is tudott muzsikálni.

Visában 2005-óta évente két-három alkalommal fordul elő hagyományos vonószenevel kísért táncmultság. Ezek nagyobb része *idegenyek* (nem falubeliek, itt: tánc házasok, kutatók) által szervezett bál, ritkábban általuk megrendezett táncfilmzés, kisebb része „rendhagyó” táncalkalom. Előfordult például, hogy egy-egy idősebb tánc kedvelő férfi kortársaival összefogva születésnap multságot tartott, de konfirmációra, keresztelőre is hívnak időnként palatkaik zenészeket. A 2010-es, 2011-es és 2014-es szüreti bált is a helybeli vállalkozók szervezték a falu számára.

⁴⁸ Visában az 1950-es évek végén az egyre jobban szorongatott nagyszülők mezőgazdasági társulást hoztak létre a tésszel szemben.

A tánczenei szolgáltatás biztosítása

Az 1960-as évekig megfigyelhető volt, hogy a táncosok és a zenészek tartós, állandó kapcsolat kialakítására törekedtek. Minden hosszabb ideig kezeskedő legénynek megvolt a kedvenc zenésze, és ha lehetősége volt rá, őt foglalkoztatta. Arra is volt példa, hogy a tánczenei minőség javítása, vagy a szolgáltatás állandó jellegének biztosítása érdekében a táncos legények néhány *másfalusi* zenészt a saját községükbe költöztettek.⁴⁹ Mezőgyéresen többször megesett a két világháború között, hogy a legények a mulatság után nem engedték a zenészeknek hazavinni a hangszereiket a *táncos házból*.⁵⁰

Ide kapcsolódik a „zenészrablás” jelensége is: előfordult, hogy a már lefoglalt zenészek az egyezés ellenére más táncos közösséghez mentek zenélni, de a kezesek utánuk mentek és „kilopták”, vagy erővel elhozták őket a mulatságból. Viccből, virtusból, esetleg az éppen társadalmi-politikai hatalom fitogtatása miatt ezt még akkor is megcsinálták, ha előzetesen nem fogadták meg a zenészeket. A zenészrablás így az egyes falvak, vagy falurészek, esetleg etnikumok közötti ellentétet kiélezte, ugyanakkor a közösségen belül növelte a kezesek megbecsültségét, tiszteletét.

A téli időszakra szóló *cigányfogadás* a karácsonytól kezdődött. Az 1960-as évekig ilyenkor általában három napos táncot (vasárnap, hétfő, kedd) rendeztek, amit a szervezők igyekeztek belefoglalni egy hosszabb periódusú zenészfogadásba. Általában azonban az ünnepi táncokra külön kellett megalkudni, főleg ha az ünnep első napján színelőadással összekapcsolt belépős táncot tartottak.⁵¹ Ilyenkor igyekeztek az ünnep másod-, illetve harmadnapjára is biztosítani a zenészt, aki könnyebben *elszegődött* olyan helyre, ahol hosszabb távra fogadták be. Ez azonban nem mindig sikerült, mert ilyenkor a „cigány megkérte az árát”. Ha nem volt színházi előadás, akkor a három napos karácsonyi táncra olcsóbban jött el a zenész.

A kezesek nem mindig lehettek biztosak abban, hogy a megfelelő pénzösszeg befolyik – ez főleg a világháborúk idején és a téjesítés első szakaszára volt jellemző. Ilyenkor lemondtak a hosszú távú zenészfogadásról és a karácsony után csak a farsangi időszakra, három vasárnapra „állítottak cigányt”. A böjti időszakban megritkultak a táncalkalmak, az ortodox románok amúgy sem jöttek a tánc-

⁴⁹ Ez csak cigányzenészekkel fordult elő. A szakirodalomban csupán egy vonatkozó említést találtam. Pávai István „Kalotaszeg és a bogártelki zenészek”, in: *A bogártelki Czilika-banda*, CD, szerk. Pávai István (Budapest: Hagyományok Háza, 2005), 5.

⁵⁰ A széki példához (*táncház*) hasonlóan a többi mezőszéki faluban is a mulatságnak helyt adó telket és házat, de a tánchelyül szolgáló helyiséget is – legyen az szoba, vagy csűr – *táncos háznak* nevezték. *Megyünk a tánchoz, vagy megyünk a táncos házhoz* – mondták akkor is, ha csűrben volt a tánc. Ha már a házon belül voltak, például a *pítarban*, akkor onnan *bementek a táncos házba* – értsd a tánchelyként funkcionáló szobába.

⁵¹ A visszaemlékezések erre vonatkozóan bizonytalanok. Néhányan *bálnak*, egykori kezesek viszont határozottan *táncnak* nevezték a színelőadáshoz kapcsolódó táncalkalmakat. Az 1960-as évektől már valószínűleg valóban *bált* tartottak a színházi előadás után.

ra, így a kezeseknek bevételkieséssel kellett számolniuk.⁵² Az ünnep előtti nagyhéten a magyarok sem táncoltak.⁵³

A böjt utáni időszakban igyekeztek tíz vasárnapra lefoglalni a zenészeket. Itt természetesen a karácsonyhoz hasonlóan kérdés volt, hogy lesz-e bál, illetve, hogy a három napos tánc beleszámít-e a tíz vasárnapba, vagy sikerül-e egy füst alatt kedvezményesen 3+10 alkalomban megállapodniuk. A visai táncszervezőknek – szemben például a palatkai kezesekkel – mindezt alaposabban kellett mérlegelniük, hiszen a jó zenészek Magyarpalatkán laktak, ami négy-öt órás járásra van Visától.

Egy tíz-tizenöt alkalomból álló periódusban a zenésznek maximum két alkalmat engedélyeztek kimaradásra, ezeket akkor használta ki, ha lakodalomba hívták, vagy ha beteg volt.⁵⁴ Az elmaradt mulatságot általában más alkalommal pótolták.

A zenefogadás előtt a kezesek otthon felmérték az igényeket és a lehetőségeket. A téli időszakban a fonókban, máskor a vasárnapi utcai bandázásokkor gyűltek össze a legényekkel megbeszélni, hogy melyik zenészt, mennyiért és milyen hosszú időre fogadják meg.

Az előkészületek fontos része volt annak a kiszámítása, hogy várhatóan hányan tudnak majd részt venni a táncokon. A más faluban vagy városban szolgáló „szegényebb rendűek” általában a rövidebb időtartamú táncos periódust javasolták. A kezeseknek a konfirmáló korban lévő fiatalokra is figyelniük kellett, hiszen közülük kerülhettek ki a *félfizetésesnek* nevezett kezdők.⁵⁵ Ők a *cigánypénz*, illetve a *házbér* vagy *csűrbér* felét fizették csak. A táncos házat biztosító gazda gyermekei csak akkor járultak hozzá a multság költségeihez, ha akartak. Hasonló volt a helyzet – ha a helyi zenészeket fogadták meg – a zenészek gyermekeivel is. A katonaviselt legényekkel sem lehetett mindig számolni. A kezesnek tehát pontos ismeretekkel kellett rendelkeznie a fiatalság létszámát és anyagi helyzetét illetően. A lelkiismeretesebbek füzetet vezettek, amelyben az előzetes számításokat elvégezték, sőt, esetenként az egyes táncalkalmakról hiányzókat is vezették. Azok a kezesek, akiknek „jóképű kalkuláció volt a fejében” (jó memóriával rendelkeztek), mindezt meg tudták jegyezni. A táncosok számának kiszámításánál általában plusz-mínusz öt fő ráhagyással terveztek, úgy, hogy magukat is beleszámolták. Ha lehetett – a biztonság kedvéért – a zenésszel megkötött alku során megállapított összegnél többet kértek el a táncosoktól.

Az egykori kezesek visszaemlékezéseiből leszűrhető, hogy az ügyesebb táncszervezők törekedtek a saját magukra és a szeretőjükre eső összeg, valamint a cigánynak szánt pálinka és cigaretta kigazdálkodására is, ami azonban egyszerre csak ritkán sikerült.

Ha a táncosok drágállták a zenészt, természetesen igyekeztek kifejezni nemtetszésüket: szóvá tették, zajongtak, végső esetben leültek és nem voltak hajlandók

⁵² A magyarok a húshagyókeddi bált általában a rákövetkező szombat este tartották meg.

⁵³ A böjt úrvacsoraosztásig tartott, de aznap vasárnap délutántól már táncolhattak.

⁵⁴ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 259.

⁵⁵ Visában félfizetésesnek nevezték azokat a legénykéket, akik a konfirmációjuk után még nem töltötték le egy egész évet a *nagybáncon*.

táncolni, ily módon próbálták meg sakkban tartani a kezeseket. A helyi szokásoknak megfelelően ugyanis csak az fizetett, aki „belészökött a táncba”.

Ha a kezések híresebb zenészt állítottak, sokszor még a periódus közepén sem volt biztos, hogy a táncos közösség ki tudja fizetni őt. Emiatt előfordult, hogy a szervezők összeveszttek a fiatalssággal. Ilyenkor az ügyetlenebb kezések *be-károltak*: saját zsebből kellett kipótolniuk a hiányzó összeget, vagy le kellett mondaniuk a zenészeket, veszni hagyva az előleget. Őket a hátuk mögött „bal-kezeseznek” hívták.

A hosszú- vagy rövidtávra szóló zenészfogadás a táncos közösség anyagi helyzetétől is függött. Ha a kezések nem voltak biztosak abban, hogy elég pénzt tudnak összeszedni, vagy az előzetes elgondolásánál többet kért a zenész, akkor még ősszel is csak 2-3 vasárnapra, legfeljebb egy hónapra fogadtak zenészt.

A zenészfogadás⁵⁶

A zenészek „beállításánál” a kezések és a prímás mellett többen, a kezések kísérői, más zenészek (a prímás *segítsége*), sőt családtagjaik is jelen lehettek. Saját tapasztalataim és a visszaemlékezések szerint az esemény nagyjából öt kisebb „jelenetre” osztható:

- 1) A kezések megérkeznek a zenészhez, és elmondják jövetelük célját.
- 2) Ez után következik az alku, helyi kifejezéssel élve a *vásárlkodás*. A zenészek általában szeretik, ha ilyenkor családtagjaik közül minél többen jelen vannak. Ők a jobb alkupozíció elérése érdekében meglehetősen hangos, izgága, sokszor erőszakos viselkedésükkel megpróbálják mentális nyomás alá helyezni az érkezőket.⁵⁷ Ennek ellensúlyozásaként régebben a cigányfogadók sokszor kísérettel érkeztek, vagy igyekeztek egyedül elcsúszni a prímást és minél kisebb közönség előtt alkudni. A jól alkudni tudó kezes csak az *első muzsikással* (prímással) tárgyalt, a többieket igyekezett figyelmen kívül hagyni. A prímás *segítsége* (kísérete) a táncosok szempontjából amúgy is másodrendű volt, nem tudunk arról, hogy a kezések beleszól-

⁵⁶ A mezőszégi *zenészfogadás* leírását lásd még Faragó, „A tánc...”, 128; Kós, *Mezőség néprajza II*, 257–258; Kallós, „Táncgyománnyok...” 298; Novák, „Szék táncai...”, 34–35; Pálffy, „Vajdakamarás...”, 299–300.

⁵⁷ Magam példáján tapasztaltam, hogy idegen, a szokásokat kevésbé ismerő kezes a zenészfogadásnál a mentális nyomás hatására könnyen elbizonytalanodik. A zenészek a határozatlanságot rögtön kihasználják: a terepmunkám során körülbelül tizenöt-husz alkalommal fogadtam zenészeket Magyarpalatkáról visai multságokra, illetve magyarországi táncházakra, előadásokra. Ebből az utolsó három alkalommal sikerült saját alkupozíciómat megtartani, és az általam tervezett összegben megalkudni. A visszaemlékezések szerint a tapasztaltabb, helyi viszonyokat jól ismerő és magabiztosabb kezések esetén ez az arány jóval kedvezőbb volt. Egy-egy táncalkalom kimuzsikálásának tehát csak hozzávetőleges ára volt, illetve van, ami nem csak a zenészek tudásától-hírétől függ, hanem a kereslet nagyságától, az érintett felek között esetleg korábban kialakult jó vagy rossz kapcsolattól, valamint a kezések ügyességétől is.

tak volna a banda összeállításába.⁵⁸ A kezesek a létszámot is csak az 1960-as évektől határozzák meg, addig egyértelmű volt, hogy a zenekar három főből áll.

A vásárlóskor általában a kezes ígér először, elmondva a tervezett alkalmak számát és a ráfordítandó összeget. Ezután a zenész következik az igényének kinyilvánításával. Kis különbség esetén a „kettő könnyen összefér”, nagyobb különbség esetén régebben hosszas, bálók szervezése esetén akár három-négy órás alkudozás is előfordulhatott. A szokásos hétfégi táncok hosszát ugyanis a mindkét fél által ismert szokásjog határozta meg, így a zenélés időtartama csak a bálók esetén képezte alku tárgyát.⁵⁹ A hosszas alkudozás komoly odafigyelést igényel: ilyenkor a zenészek sokszor az érzelmi zsarolás minden lehetőségét bevetetik: korábbi jó baráti, esetleg családi kapcsolatukra hivatkoznak, saját megbízhatóságukat emlegetik, látványosan megsértődnek, színpadias dühkitörést produkálnak stb.

- 3) Megegyezés esetén az alkudozás fontos szimbolikus cselekménnyel ér véget: „elütik egymás kezét, mint a vásárban”.⁶⁰ A kézfogás után a kezesek előleget – minden esetben pénzt – adtak a zenésznek. Ez általában a kialakított pénzüsszeg fele, negyede volt, manapság körülbelül az egyötöde. Ritkán, régi jó kapcsolat esetén – és ha a zenész nem küzdött anyagi gondokkal – előfordulhatott, hogy a muzikus eltekintett az előlegtől. Ha a táncosok mondták fel az egyezséget, akkor az előleg elveszett, kivéve, ha időben jelezték az esemény(ek) elmaradását, és sikerült egy másik alkalomra vagy időszakra átütemezni az egyezséget. Ha a zenész mulasztása miatt maradt el a táncos esemény, a vonatkozó szokásjog szerint a zenésznek az előleg kétszeresét kellett visszaadnia. A gyakorlatban azonban a távol eső falvak kezesei örültek, ha sikerült a kiadott összeget kicsikarni a zenésztől. A legtöbb esetben ilyenkor az előleg egy újabb tárgyalás alapját jelentette, melynek során a kezesek már bátrabban felléphetek és merészebben alkudhattak.

Ha a kezesek valamilyen szervezet, vagy intézmény megbízásából alkudtak (például iskola, termelőszövetkezet stb. számára szerveztek bált, vagy táncot) akkor előfordult, hogy írásbeli nyoma is maradt a megállapodásnak. Ez az 1950-es évektől vált gyakorivá.

- 4) A pénzügyek elintézése után következett az áldomás, amelyhez a pálinkát a szokásjog szerint a vásári alkudozásokhoz hasonlóan az eladónak, jelen esetben a zenét szolgáltatónak kellett volna biztosítania, de a gyakorlatban szinte mindig a kezesek hozták.

⁵⁸ A segítség megszervezése hagyományosan a prímás dolga volt. Az 1990-es évektől kezdve a tánc házas látogatók – saját zenei igényeik érvényesítése miatt – mind gyakrabban szóltak bele a zenekar összeállításába.

⁵⁹ Késés esetén egyébként az éjfélnél tovább tartó táncmulatságot később fejezték be. A hétfégi tánc meghosszabbítására nem volt lehetőség, ilyenkor a kezesek levontak a cigánypénzből.

⁶⁰ Mezőségeen mind a mai napig szokásos, hogy vásári alkudozás közben felváltva egymás tenyerébe ütnek a *vásárlók* és csak akkor fognak kezét, ha megegyeztek.

5) A zenészfogadást az 1970-es, 1980-as években még általában házi multság követte, amelyen a helyi cigányok, a kezesek és kísérőik vettek részt, de többször előfordult, hogy palatkai, esetleg hasonló céllal érkező másfalusi legények is csatlakoztak hozzájuk. A zenészek étellel és zenével vendégelték meg a legényeket, sőt, a családból táncos partnert is biztosítottak számukra. Az ilyen multság nagyon vonzó volt a fiatal legények számára, hiszen távol otthonuktól, a falujuk ellenőrzése alól kibújva mulathattak.

A zenész kifizetése

A kollektivizálás előtti időszakban a téli táncokért a pénzen kívül gabonával fizettek,⁶¹ ami a szegényebb közösségek (például a visaiak) esetében szinte kizárólag a kevésbé értékes kukoricát jelentette. A vásárláskor a kezesek általában azon voltak, hogy a kukorica minél nagyobb arányban szerepeljen a fizetségben, szemben a készpénzzel. A kukorica beszerzésénél ugyanis nagyobb „játékterük” maradt a táncosoknak: a szülők nehezen adtak pénzt, télen pedig nem tudtak napszámba menni a legények, ahol megkereshették volna a cigánypénzt. A szülők ugyanakkor ritka esetben ellenőrizték, hogy pontosan mekkora mennyiséget visz el a gabonából otthonról gyermekük. A zenét kedvelő, cigánynak kedvezni akaró fiatalok így könnyebben adtak a kiszabott mennyiségnél többet, mint esetleg pénzből borravalót. A két világháború közötti időszakban a lányok még ritkán fizettek pénzzel, gabonát viszont tőlük is lehetett kérni.

A zenészfogadásnál ez az alkupozíció azonban némi veszélyt rejtett magában. Más táncos közösség érdeklődése esetén ugyanis a zenészek azoknak a kezeseknek kedveztek, akik több pénzt ígértek, már csak azért is, mert a gabona összegyűjtésekor is zenélniük kellett, sőt, aznap este ingyen „ki kellett muzsikálnak egy táncot”.

A nagyobb hírű zenészek iránt a kollektivizálásig mindig nagy volt a kereslet, így ők még azt is megengedhették maguknak, hogy csak pénzre vonatkozó ajánlatot fogadjanak el a távoli falvak kezeseitől. Gazdagabb falvak esetében a kukorica helyett gyakran búzát adtak a zenésznek.

Az 1950-es, 1960-as évekig Mezőség-szerte általánosnak mondható, hogy a nyári táncmultságokat aratókálákák megszervezésével igyekeztek biztosítani.⁶² A visai visszaemlékezésekből halványan kirajzolódik, hogy a két világháború

⁶¹ Vö. Faragó, „A tánc...”, 137; Kallós, „Táncgyományok...”, 298–299; Kós, *Mezőség néprajza II*, 258; Novák, „Szék táncai...”, 35; Pálfy, „Vajdakamarás...”, 300–301.

⁶² Vö. Faragó, „A tánc...”, 130; Kallós, „Táncgyományok...”, 302; Kós, *Mezőség néprajza II*, 259; Novák, „Szék táncai...”, 44; Pálfy, „Vajdakamarás...”, 300. Fiatal széki adatközlőim elmondták, hogy elvéve még az 1980-as években is voltak *kalákázni* a zenésznek. Ilyenkor a termelőszoövetkezetnek kapáltak. Az elvégzett munkát a szövetkezet könyvelője munkegységként jóváírta a szintén téveszben dolgozó zenésznek.

között még a grófi birtokokon is voltak szőlőkapáló vagy szüreti kalákák, amelyek segítségével a hosszabb távú zenészfogadást tudták biztosítani maguknak a visai fiatalok.

A gazdák földjein végzett kalákák megszervezését a falubeli munkaadók esetén a kezesek, másfalusi munkaadó esetén pedig általában a zenészek kezdeményezték.⁶³ A második világháború előtt még Visában előfordult, hogy a két helyi nagygazdánál, illetve a bírónál kalákáztak, de a háború után ezek a lehetőségek a faluban egyre csökkentek, végül teljesen megszűntek. A helyi gazdától általában a kezesek vették fel a munkát: még a zenészfogadás előtt megegyeztek az illetővel, hogy mennyit és mennyiért dolgoznak majd neki. Ha a munkát terményben kapták meg („kalangyára arattak”), akkor azt még pénzzé kellett tenni, így a megszerzhető összeg nagysága az eladás sikerétől függött. A szervezők számára kedvezőbb volt, ha pénzt kaptak a munkáért, hiszen ez esetben már előre beoszthatták, hogy azt mire költik majd, és ennek tudatában alkudozhattak a zenésszel.

A helyi gazdáknál jóval módosabb birtokosok laktak a szomszédos Béréban, így a visai fiatalok legtöbbször nekik kalákáztak. A báréi kalákákat általában már a zenész kezdeményezte, miután megegyezett a kezesekkel. Ebben az esetben a gazdával történő alkudozás és a szervezés egy részének a gondja az ő vállát nyomta: helyi kifejezéssel élve: „a zenész eladta a munkanapot/kalákát a gazdának”. Ez esetben a kezesek nem is találkoztak a munka ellenszolgáltatásával. A pénzt, ritkábban a terményt a gazda közvetlenül a zenésznek adta. A zenész tehát igyekezett a gazdától minél több pénzt kialkudni az adott mennyiségű munkára. Előfordult, hogy a kialkudott munkán felül a gazdák lehetőséget hagytak többletmunkára is. A kezeseknek és a zenészeknek érdekében állt tehát, hogy minél több fiatal toborozzanak a kaláka előtti estén, a *kalákahajton*. A zenészek ezért a kalákahajtó alkalmával, a munka közben, illetve annak végeztével a termőföldön, valamint a gazda udvarára szervezett esti kalákatáncon ingyen muzsikáltak.

Ritkán, például rossz időjárás miatt megkésétt betakarítás esetén előfordult, hogy helyi gazda kezdeményezte a munkát és kereste meg a fiatalokat.⁶⁴

1940 és 1944 között a visai magyar fiatalok több alkalommal kalákában arattak az ide helyezett leventeoktatónak. Volt olyan kaláka, amely során és az azt követő táncon híres és drága palatkai zenészek muzsikáltak, akiket egyébként általában csak esküvőkre tudták a visaiak megfogadni.

Az aratókalákák az 1950-es évek közepén, a mezőgazdaság szocialista átszervezése során szűntek meg. A mulatság érdekében megszervezett és tánccal összekötött társasmunkákról szóló visszaemlékezésekből kiolvashatók a korszak társadalmi feszültségei.

⁶³ Vajdakamarás esetében erre – bár kissé homályosan – Pálffy Gyula is utal. Egy helyen azt írja, hogy a „cigány eladta a kalákát egy gazdának”, néhány sorral lejjebb pedig, hogy „a kezesek alkudtak meg a gazdával.” Pálffy, „Vajdakamarás...”, 294.

⁶⁴ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 259.

A termelőszövetkezet megalakulása után, még az 1960-as években is többször előfordult, hogy a fiatalok egy-egy ünnepi táncalkalom megrendezéséért *kapálókálákát* szerveztek.

Az 1970-es években a kaláka már csak mint a közösség szolidaritásának szép példája működött Visában: abban az esetben, ha a téesz munkásai közül valaki megbetegedett, a rokonai, barátai összeálltak és megcsinálták az elmaradt normáját. Ez esetben is előfordult néhányszor, hogy a szervezők helyi zenészeket fogadtak a munkavégzés idejére, így könnyebb volt segítséget toborozni.

A zenészek egyéb juttatásai⁶⁵

A helyi szokás szerint a zenésznek a fizetésen kívül más juttatások is jártak. A kezesek máig minden egyes népzenevel kísért táncalkalomra egy liter pálinkát visznek magukkal, amit ők és a zenészek fogyasztanak el. Ezen kívül a zenésznek étel is jár.

A zenész étkeztetését is a kezesek szervezik. Az 1960-as évekig a lányokra osztották ezt a feladatot. Füzetbe felírták, vagy észben tartották a táncra járó lányok nevét, és a falu *házrendjét* figyelembe véve már egy héttel korábban felszólították a soron következő lányt, hogy adjon majd enni a zenésznek. Megbízhatatlan lány esetén ezt hangosan ki is kiáltották. A helyi parasztszenészek gyermekeinek nem kellett fizetniük, illetve ételt adniuk a zenészeknek, ezért cserébe a muzsikuskok valamivel olcsóbban vállalták a szolgáltatást.

Az étkezés megszervezése is gonddal járt. Vasárnap délben minden esetben, de a téli táncalkalmakon a szombat esti vacsorára is el kellett kísérni a zenészeket a vacsorát adó lány családjához. A zenészek az úton végig zenéltek, így az egész falu tudta, hogy melyik lány a soros. Ez a hírverés mutatta, hogy eladó lány van a háznál. Az ellátás minősége a lány és családjának társadalmi megítélése szempontjából volt fontos.

„Ez egy kicsit egy ilyen... dicsékedés vot, hogy... »Mos' vót [nálunk] a kezes zeniszekkel... [ebédelni.]! Mer' a lányom táncos és votak az ebéden!« Hát ezek [az asszonyok] jobban ellátják a... [vendég kezeseket] ezért is, hogy osztán ne kerüljön vita belöle... Vagy, hogy pont kerüljen vita [az asszonyok között], hogy aztán [mondhassák] hogy nálunk hogy el vótak látvo!»⁶⁶

Az egykor szegényebb családból származó visaiak máig emlegetik, hogy hányszor és milyen jó minőségű ételt ettek náluk a zenészek, történeteikben büszkén szembeállítva magukat a „nagygazda” családokkal – amelyeket a téesz szervezés korszakában a beszolgáltatással és az adókkal oly módon nyomorgatták, hogy nem tudták a muzsikuskokt rendszeren ellátni.

⁶⁵ A zenészeknek járó juttatásokról lásd Kallós, „Tánchagyományok...”, 299; Kós, *Mezőség néprajza II*, 258; Pálfy, „Vajdakamarás...” 301.

⁶⁶ Elmondta Fodor János *Selyem* (sz.: 1932), 2011. 06. 05-én Visában.

A vacsora végeztével a háznál a szülők egy *párt* (táncciklust) táncolhattak, majd a fiatalok zenés kísérettel indultak vissza a táncos házhoz. Télen, szombat estére még járt egy késői vacsora a muzsikusoknak, ezt általában tíz órakor, a táncon szolgálta fel a soron következő lány.

Vasárnap délben a kezesek ismét elvitték a zenészeket a táncra, ahová a következő lány elvitte a *délit*. Itt néhány táncpár után, négy óra körül uzsonnát kaptak a soron következő lánytól, este nyolc körül pedig egy másik vacsorát vitt nekik. Az 1960-as évektől egyre gyakrabban fordult elő, hogy a mulatság végén nem vitték el vacsorára a zenészeket, hanem csak a helyszínre hozott hideg ételt adták oda nekik. Vasárnap nem járt késői vacsora.

Nyári időszakban, mikor csak vasárnap délután volt tánc, délit, majd uzsonnát vittek a zenészeknek.

Ünnepekkor rendezett háromnapos táncalkalomra az utolsó estén minden lánynak kalácsot kellett vinnie a táncra, amiből sokszor zsákszámmra jutott a zenészeknek is.

A táncos közösség megszervezése, a fizetség összeszedése⁶⁷

A táncot néhány mezőszégi faluban (Marokházán például) hagyományosan „a hegyből kiáltották ki” a kezesek.⁶⁸ Visában ezt az utóbbi évtizedben a helyi idős hírvérő református kántor magánszorgalomból, illetve csekély juttatás fejében teszi; korábban itt csak a színdarabot, és az azt követő táncot kiáltották ki, egyébként a tánc híre informális úton terjedt. A „tánc indításáról” a kezesek beszéltek a barátaiknak, akik a fiatalság hétköznapi délutáni-esti összejövetelein, a fonókban, illetve kisebb bandázások során terjesztették, hogy kik a kezesek és hogy elindultak zenészt fogadni. Hosszabb távú zenészfogadás esetén a kezesek az első alkalommal, két-három pár után „leállították a cigányt” és kikiáltották, hogy mennyiért és hány alkalomra fogadták meg a zenészt.

Visában a pénzt általában két részletben szedték össze: először amikor letelt a kialakult vasárnapok fele, végül az utolsó alkalommal. Ezen alkalmakkor félbeszakították a táncot, és „Ki a hibás?” kiáltással hívták fel a figyelmet a tartozásra, majd elkezdték összeszedni a fejenként kiszámolt összeget, ami a zenész és tánchely bérét tartalmazta.⁶⁹ A kezes vérmérsékletétől függött, hogy az adós a táncon maradhatott-e vagy sem. Helyettük a kezesek fizettek. Általában egy hét haladékot adtak, utána azonban már nem engedték az illetőt a táncra, vagy zálogot vettek tőle.

⁶⁷ Vö. Pálfy, „Vajdakamarás...”, 305.

⁶⁸ Mezőszégi párhuzamokat lásd Zsigmond Győző, „Egy népszokás, a kiabálás a hegybe (strigareta peste sat) és interetnikai vonatkozásai a Mezőségen”, *Művelődés* 46/12 (1994), 39–41.

⁶⁹ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 258.; Pesovár Ferenc, „Táncélet...”, 50–51.

Külön elbírálás alá estek a félfizetések. Ők a nagy legények által fizetett összeg felét fizették csak a cigánypénzbe, a ház-, illetve csűrbérbé. Emiatt azonban nem is voltak teljes jogú tagjai a táncos közösségnek, hírvivőként, futárként a lányok összeszedésére, italvásárlásra stb. használták őket az idősebbek, főként a kezesek. Ezenkívül csak a táncter hátulsó részeit használhatták, nem volt szabad a zenész előtt táncolniuk.

A két világháború között a szokásjog szerint a házasemberek már csak vendégként, egy-két pár tánc erejéig maradhattak a táncra. A későbbiekben ez a kisebb falvakban, így Visában is változott:⁷⁰ a fiatal házaspárok nagy része a legényekhez és lányokhoz hasonlóan járt a táncra, sőt az 1960-as évek elejéről még olyan családos házaspárokról is tudunk, amelyek rendesen fizették a cigánypénzt és a ház- vagy csűrbért. A szokás kialakulása egybeesik a kollektivizálással, amelynek során a megváltozott társadalmi helyzet korábbi szabályokat írt felül. A fizető táncosok számontartása és a pénz kikövetelése a kezesek dolga volt. Ez sokszor vitákhoz vezetett. A táncra ellátogató néhány fiatal házaspár a régi rendre hivatkozva kérte a neki járó egy pár táncot, amit a kezes sokszor csak akkor engedett, ha fizettek érte. Természetesen az egyre fogyatkozó táncos közösségnek is szüksége volt az anyagi támogatásra.

Hasonlóan figyelni kellett a kezeseknek a nappali táncra látogató asszonyokra. A fiatalabb, „jó táncú” menyecskéket gyakran felkérték a legények táncolni, ami kiválthatta a fizető lányok elégedetlenkedését. Az 1950-es évek végétől kezdve előfordult, hogy a már gyermekes asszonyok is fizettek a nappali táncért – általában a férjük tudta nélkül. Erre vonatkozó korábbi adatunk nincs. Az 1960-as évektől kezdve többször is előfordult, hogy – korábban elképzelhetetlen módon – az esti táncra csoportosan mentek mulatni az asszonyok.

A visszaemlékezések szerint az 1940-es évek előtt a lányok ritkán fizették cigánypénzt, a világításért járó *petróleumpénzt/gyertyapénzt* viszont ők adták össze. Később a legények által fizetett összeg feléért, egyharmadáért táncolhattak. Ugyanígy kisebb összeget kellett fizetniük a ház-, vagy csűrbérbé, amelybe az 1950-es évektől a korábbi petróleumpénzt is beleszámították. A táncos lányok a fizetést, illetve az ételadást is megtagadhatták, ha nem táncoltatták eleget őket, ezért a kezesek feladata volt, hogy *félvegyék* (felkérjék) őket. Erre a feladatra a kezesek sokszor a körülöttük lebzselő fiatalabb legénykéket kérték meg. Az esti tánc esetén ugyanígy a kezesek feladata volt, hogy elhozzák a lányokat a táncra, vagy hogy kíséreljék szervezzenek melléjük. Az 1970-as évekig ugyanis a lányoknak sötétedés után nem illett egyedül járniuk az utcán.⁷¹

⁷⁰ Nagyobb belső-mezőségi falvakban ez a szabály tovább volt érvényben. Vö. Pálffy, „Vajdakamarás...”, 305. Széken a hétvégi táncok megszűnéséig (1990-es évek legeleje!) ez volt a gyakorlat. Itt a házasság előtt álló fiatal párnak szabályosan *ki* kellett *búcsúzni a táncról*. Vö. Novák, „Szék táncai...”, 64–65.

⁷¹ Széken és Vajdakamaráson egy vers elmondásával kérték el a szülőktől a lányokat a táncra a hívogató vőfélyek, kisvőfélyek, Visában ez nem volt szokásban. Vö. Novák, „Szék táncai...”, 37–38; Pálffy, „Vajdakamarás...”, 297.

Téli periódusban, ha megszorultak, a kezesek a *maradékoktól*⁷² is szedtek pénzt, hiszen ők is foglalták a helyet.

A kalákák előtti este (általában szombaton) kalákahajtót rendeztek a faluban: a zenészekkel végigkísérték magukat a falun, útközben minden ház kapujában megálltak, kihívták a fiatalokat, elmondták a másnapi munka menetét, majd egy nóta vagy egy rövid tánc után tovább vonultak. Általában a táncolni nem tudókat is megszólították, arra számítva, hogy a kalákákra jellemző jó hangulat miatt őket is rá tudják venni a munkára. Másnap hajnalban az összegyűlt fiatalság a kezesek vezetésével, zeneszó kíséretében ment kalákázni.⁷³

A termény összeszedése ugyanígy a kezesek faladata volt: télen szekérrel, vagy szánkóval, ugyancsak zenészek kíséretében a kalákahajtóhoz hasonlóan körbejárták a falut, és mindenhol elkérték a kialkudott kukoricamennyiséget, majd azt a zenészek házához szállították. Visai zenészek esetében ezért aznap este ingyen tánc járt a fiataloknak.

Az 1950-es években tíz vasárnapra egy-egy fiúnak körülbelül egy kaszás napszámának megfelelő összeget kellett fizetni, ami egy zenésznek alkalmanként körülbelül egy szűk napszámnyi összeget jelentett.

A cigánypénz és a házbér előteremtése nagyobb részben a fiúkra rótt terhet, akiknek emellett még a multságokra némi pálinkát is venniük kellett.⁷⁴ A szükséges pénzt a legtöbb esetben otthonról kérték, ami főleg a szegényebb családok, illetve több táncos korban lévő testvér esetén ütközött nehézségekbe. A szülők inkább elengedték legénygyermeküket napszámba dolgozni, hogy „kikeressék” a táncraalót. A mezősegi falvakban mindenhol előfordult, hogy a legények otthonról tulajdonítottak el terményt, és azt eladva fizették ki a cigánypénzt, vagy közvetlenül a cigánynak adták. Efölött a szülők a legtöbb esetben szemet hunytak.⁷⁵ A gyűjtött adatok arra engednek következtetni, hogy az 1960-as évek elején-közepén legénykedő fiatalok már jóval többször loptak otthonról. Ebben a kommunizmus idején megváltozott társadalmi és tulajdonviszonyok miatt bekövetkezett morális zavar is szerepet játszhatott.

A téli időszakban a lányok terhei is nőttek. Az ételadásban a visszaemlékezések szerint a gyakori táncalkalmak miatt szinte minden negyedik-ötödik hétvégén sorra kerültek, ezen kívül gabonát is kellett adniuk: általában a fiúk által fizetett mennyiség harmadát vagy felét.

⁷² Visában maradék volt a táncolni nem tudó legények gúnyneve, Széken *fogasnak* nevezték őket (mivel a táncosok rájuk dobálták az átizzadt ruháikat), Vajdakamaráson pedig *heverőknek*. Vö. Pálffy, „Vajdakamarás...”, 305.

⁷³ Vö. Pávai, *Magyarózd népzeneje...*, 51–52.

⁷⁴ Erre mondták a visszaemlékezők, hogy a *legénykedéshez kellett zseb is*, a gazdasági lehetőségeikre pedig, hogy *drága vót a muzsikaszó*.

⁷⁵ A visaiak véleménye megoszlik erről a jelenségről. Volt, aki őszintén meglepődött a kérdés hallatán, és még olyanokról sem hitték el, hogy terményt loptak otthonról, akik nyíltan bevallották ezt. Néhányan etnikus sajátosságként igyekeztek beállítani a dolgot: *A románok csinálták, mi nem!*

A tánchely megszervezése⁷⁶

Az 1970-es évekig a tánchely megszervezése is kizárólag a kezesek feladata volt, akik még általában a *cigányfogadás* előtt igyekeztek helyet szerezni: nyárra egy csűr, télre pedig egy nagyobb szobát. A tánchelyet illetően egy-egy szegényebb emberrel egyezett meg, akinek szüksége volt a házbérre, vagy olyan nagycsaládos gazdával, akinek egyszerre több gyermeke is táncos korban volt, így könnyebben „elengedte a táncot”. A tánchely kiválasztásakor az is fontos volt, hogy a gazda (vagy a gazdasszony) szeresse a mulatságot, a fiatalságot, és eltűrje az ezzel járó kellemetlenségeket, zajt, felfordulást.

A tánchelyért – főleg nyáron – sokszor kalákával fizettek a visai táncosok, egészen az 1950-es évek közepéig.⁷⁷ Ilyenkor – mivel kisebb összegről volt szó, mint a zenészfogadás esetében – félnapos arató- vagy kukoricakapáló kaláka is szóba jöhetett.

A tánctér előkészítése

Nyaranta, a két világháború között még előfordult, hogy a románok az utcán is *csináltak táncot*, ilyenkor nem kellett *csűrbért* fizetniük, sőt a terepet sem kellett előkészíteniük. A magyarok ezt azonban ekkor már *szégyen dolognak* tartották. Ők a visszaemlékezések tanúsága szerint már az első világháború környékén csűrben táncoltak. A második világháború után, külön tánc esetén már a románok is *behúzódtak* egy-egy telekre. A *táncos csűr* előkészítése a *kezesek* és az általuk megszervezett segítők feladatának számított.

A táncos ház, illetve a csűr döngölt padlóját minden második-harmadik pár után megöntözték és kiséptették. Ez a lányok dolga volt.

A téli tánchelység előkészítése (a szobabútorok kipakolása, padok felállítása a fal mellett, söprés) a házigazda dolga volt.

A zenészek kísérése, ellenőrzése, a táncmulatság lebonyolítása⁷⁸

A két világháború között a visai kezesek a palatkai zenészeket a falu keleti bejáratánál, a *Kapuskánál* várták. A szombat este szürkületkor érkező muzsikusok a falu melletti dombról már zenélve ereszkedtek le, ezzel adva hírrül, hogy kezdődik a táncmulatság. A Kapuskától együtt mentek a táncmulatság helyszínére. Az 1950-es

⁷⁶ Vö. Kallós, „Táncagyományok...” 298; Novák, „Szék táncai...” 35; Pálfy, „Vajdakamarás...”, 298.

⁷⁷ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 261.

⁷⁸ Vö. Pálfy, „Vajdakamarás...”, 301.

évektől a zenészek már a kocsmához vagy a szállásadójukhoz mentek, és ott találkoztak a kezesekkel. A tánc, a kocsmá, illetve a vacsorát adó család háza között is állandóan kísért a zenészeket legalább az egyik kezes. Menet közben folyamatosan szólt a zene, a kezesek pedig gyakran *rikoltoztak*, így hirdették a táncot, illetve gyűjtötték össze a táncosokat.⁷⁹ Ha volt idejük, útközben betértek a kocsmába. Sokszor előfordult, hogy a házas emberek már a kocsmá előtt várták a zenészeket, és bevitték őket egy-egy pohár italra, amiért ők zenélni tartoztak. A kezesek ilyenkor könnyen kényes helyzetbe kerülhettek: a mulatásba belelendülő házasemberek közül nehéz volt „kihúzni a cigányt”, és arra is ügyelniük kellett, hogy a zenészek józanul kerüljenek vissza a táncra.

A zenélés megkezdésére a kezes utasította a muzsikust, utána azonban csak akkor szólt bele a mulatság menetébe, ha ráadást akart kérni, vagy ha valami miatt nem tetszett neki a zene. A kezes azt is megengedhette magának, hogy a szokásosnál hamarabb leállítsa a zenét; ez főleg akkor fordult elő, ha „gyenge táncú” lánnyal kényszerült táncolni.⁸⁰ A tánczene, esetleg egy-egy dallam hosszát maguk a táncosok is befolyásolhatták. Az 1940-es években, mikor a táncciklus eleji *lassú cigánytánc* kezdett kikopni a használatból, többször előfordult, hogy helyette a legények más, gyorsabb tánc muzsikálására utasították a zenészt.

Arra is a kezesnek kellett ügyelnie, hogy a zenész két pár között ne pihenjen túl sokat.

A kezes feladatai közé tartozott, hogy a táncok rendelését szabályozza. Általában, ha valaki a páron kívül egy táncot vagy nótát akart magának rendelni, azt szabadon megtehetette, ilyenkor illett zsebpénzt adni a zenésznek. Ha egyszerre többen kértek különböző táncokat a zenésztől, akkor a szervezőnek kellett döntenie. Határozatlan kezesnél ebből veszekedés, verekedés is származhatott.

A tánc végeztével este a kezesek „levették a gondjukat a cigányról”. Az első világháború környékén még a belső-mezőségi falvakban jellemző volt, hogy a zenészek ilyenkor elmentek a kocsmába, ahol a házasemberek várták őket. Visában az 1950-es évektől a másfalusi zenészek az egyik helyi táncosnál húzták meg magukat. Itt a szállásért és a reggeliért szintén muzsikálással fizettek.

A rendfenntartás – büntetés⁸¹

Néhány erdőháti település esetében tudunk arról, hogy a tánc rendezői, az *újkirályok* egész évre visszamenően ítélkező és büntető hatalommal rendelkeztek a legénytársaik felett.⁸² Mindez az egész fiatalság vezetésével kapcsolatos funkciót

⁷⁹ Vö. Pesovár Ferenc, „Táncélet...”, 49–50.

⁸⁰ Vö. Pálffy, „Vajdakamarás...”, 297.

⁸¹ Vö. Kallós, „Táncagyományok...”, 300; Novák, „Szék táncai...”, 35, 62–63; Pálffy, „Vajdakamarás...” 297, 306.

⁸² Lásd az 5. lábjegyzetet.

sejtet. Ennek a Belső-Mezőségen csak halvány párhuzamait láthatjuk; itt a kezesek kizárólag a táncalkalmakon és azok megszervezésekor rendelkeztek az előbbiekhöz hasonló jellegű jogszulcságokkal.

A hivatalos szervek (rendőrség, csendőrség, a faluvezetés) és a táncos közösség közötti közvetítő szerepet is a kezesek látták el. Ez a legtöbbszor az engedély beszerzésére és az ezzel kapcsolatos felelősségvállalásra korlátozódott, hiszen baj (verekedés, tűzvész) esetén a tánc rendezőit vonták felelősségre. Visában például 1943 pünkösdjén tűz ütött ki a táncos csűrben, ami átterjedt a szomszédos házra is. A szomszédok az anyagi kár megtérítését követelték, de végül perre nem került sor, a fiatalok ugyanis közös munkával, a kezesek által szervezett építőalkalmával nagyjából helyreállították a kárt. Teljes mértékben mégsem tudták kártalanítani az érintetteket, mivel a táncra a kezesek nem kértek engedélyt, így a biztosító nem fizetett. Visában a tánc megrendezését a két világháború utáni időszakokban (az 1920-as évek elején, az 1940-es évek közepén-végén), valamint a tézesítés ideje alatt kötötték engedélyhez a román hatóságok. Az 1941 és 1944 között kiépülő magyar közigazgatás alatt is engedélyköteles volt a táncrendezés, amit különösen a front közeledtével vettek szigorúan a csendőrök.

Az engedélyért fizetett összeget a kezesek igyekeztek kigazdálkodni. A visszaemlékezések szerint a tézesítés alatt jóval könnyebb dolguk volt, mivel a zsuki, illetve kötelendi román milicisták általában a pénz helyett elfogadtak pálinkát is, az 1960-as években pedig többször előfordult, hogy egyszerűen meghívták magukat a mulatságra, ahol az engedély helyszínen való kiadása és ellenőrzés címén néhány óráig vendégeskedtek.

Visában a rendfenntartás, a veszekedők-verekedők csitítása, a táncról való eltávolítása meglehetősen nehéz feladat volt, mivel a fiatalság táncos összefüveteleihez a legények testi erejének fitogtatása (hangoskodás, birkózás, lökdösődés, verekedés) is hozzá tartozott. A siker általában a kezesek tekintélyén, testi erején múlt, illetve azon, hogy adott esetben hogyan tudták megszervezni a segítséget. A háborús időszakokban felerősödő etnikai ellentéteket, a téesz megalakulása környékén kiéleződő társadalmi feszültség miatti indulatokat már nehezebb volt kezelni. Ezekben az időkben, főleg a határozatlanabb kezesek alatt sok volt a verekedés.

Veszekedésre sok minden adhatott okot: a legtöbbszor a térhasználati rend be nem tartásán vagy a zenésztől rendelt táncon, dallamon kaptak össze a legények.⁸³ Különösen nehéz helyzetbe kerülhetett a kezes a *kitáncoltatás* esetén. Ezzel a megszégyenítő rítussal a felkérést visszautasító lányokat büntették a legények. Visában és más szegényebb falvakban ez ritkán fordult elő (az adatközlőim egy része nem is ismerte ezt a jelenséget), *gazdafalvakban* viszont (Vajdakamaráson, Mezőkeszüben és főleg Széken), ahol a társadalmi különbségek nagyobbak voltak, gyakoribb volt. A gyűjtött adatok arról tanúskodnak, hogy csak a gazdagabb családból származó,

⁸³ A palatkai zenészek elmondása szerint volt néhány falu (Magyarpete, Mezőgyéres) ahová félve jártak, mert napirenden voltak a verekedések.

esetleg egyke lányok merték megkockáztatni, hogy visszautasítják az őket felkérő legényt. A megsértett legény ilyenkor természetesen igyekezett valahogy bosszút állni. Visában az illető általában összebeszél a barátaival, másokat lefizetett, hogy ne „vegyék a lányt táncolni”. Ez viszont keresztezte a kezes érdekeit, mivel a lány, ha nem táncolt, általában nem is fizetett. Kitáncoltatás más faluban is csak akkor fordult elő, ha a legénynek „elég ereje” (megfelelő társadalmi pozíciója és/vagy sok barátja) volt, amelyet és akiket a lány udvarlója, fiútestvére, végső esetben pedig a kezesek ellen tudott fordítani.⁸⁴ Ilyenkor a megsértett fiú barátja felkérte a lányt, és amikor a zenész előtt táncolt vele, leállította a muzsikusokat. Az érintett legény ekkor azonnal *marsot* húzatott a zenészekkel, a készenlétben álló barátok pedig seprűt nyomtak a lány kezébe, hogy azzal táncoljon, és igyekeztek őt kiszorítani a táncról. Az akciót alaposan meg kellett szervezni, és gyorsan végre kellett hajtani, mielőtt a lány esetleges pártfogói, illetve a kezesek felocsúdtak volna. Ezek az esetek a legtöbbször (főleg Széken) véres verekedésekkel, bicskázásokkal végződtek. Következménye pedig az volt, hogy a lány szégyenében hetekig nem mert mutatkozni a fiatalok előtt. Néha az érintett családok között harag is keletkezett, amiért nem egy esetben a kezeseket is felelősnek tartották. Visai adataink szerint táncolni nem nagyon tudó maradékok esetleges felkérését viszont következmény nélkül visszautasíthatták a lányok.

Egy hasonló, a szakirodalomban tudtommal eddig nem ismertett jelenségről, legény *kimuzsikálásáról* is van tudomásom Visából.⁸⁵ Ez a rendelkezésemre álló adatok szerint szintén ritkán fordult elő és mindig a kezesek kezdeményezték azon legények ellen, akik többszöri figyelmeztetés ellenére sem fizették ki a cigánypénzt. Legtöbbször a két kezes egy óvatlan pillanatban, feltűnés nélkül igyekezett kitessekelni a táncról az adóst. Személyes ellentét esetén ritkán még az is előfordult, hogy megvárták, míg az illető a zenész elé ér, akkor leállították a muzsikát, majd megpróbálták a „hibást kilökni a táncról”. Ez akkora sértésnek számított, hogy minden esetben verekedéssel végződött.

A rendfenntartás könnyebb volt, ha többen voltak a szervezők, a kezesek létszámának növekedése az 1950-es évek végétől ezzel is összefüggött.

Szintén a rendfenntartáshoz tartozott a „bámulók rendezése”. A téli időszakban, napközben táncrea ellátogató asszonyok a táncos házban a helyszűke miatt sokszor zavarták a táncot. Este ugyan mindig hazamentek, de a kezesek gyakran már korábban megpróbálták őket „útra tenni”, különböző praktikákkal kikergetni.⁸⁶

A gondosabb kezesek a tánc körül sündörgő, még nem konfirmált gyerekeket is szemmel tartották. Az ügyesebb leányokat igyekeztek „felvenni a táncba”, növelve

⁸⁴ Vö. Kós, *Mezőség néprajza II*, 258.

⁸⁵ Egy nyírségi párhuzamot ismerünk: itt a szomszéd faluból érkező legényeket kísérték ki a mulatságról zenekari kísérettel. Váray László, Baksa *Veron vetett ágya. Népzenei monográfia*. (Győr: Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, 2014), 90.

⁸⁶ „Kifüstölték” őket csípős paprikával töltött cigarettával, kisgyermekkel összevarratták a szoknyájuk alját stb.

ezzel a fizető táncosok számát. Sok visszaemlékezés szól arról, hogy a szülő bort, pálinkát ígért a kezeseknek, ha a serdülő lányát elviszik a táncra. Más esetben (bár erről lényegesebben kevesebb adat szól) a szülő gyermekét féltve pontosan az ellenkezőjére igyekezett rábeszélni a kezest. Más, mezősi falvakból származó adatok szintén kiemelik a kezeseknek a párválasztásban játszott szerepét.⁸⁷ A rendelkezésre álló adatok arra engednek következtetni, hogy a fiúgyermekek fegyelmezése a táncon nem tartozott a kezesek közvetlen feladatai közé. A nappali táncon, a táncos térhasználatban az idősek eleve a zenésztől távoli helyekre szorították a kisebbeket: télen a táncos ház előszobájába, vagy a *pitarba*, nyáron pedig a csűr nyitott oldalához. Sötétedéskor a nagyobb legények hazakergették a gyerekeket.

Vendéglátás a táncon⁸⁸

Másfalusi, nagyobb faluban *másutcai*, vagy *idegen legény*⁸⁹ általában csak úgy mehetett be a táncos ház telkére, ha rokona vagy ismerőse volt a táncon. Ellenkező esetben könnyen előfordult, hogy megverték, vagy kövekkel dobálva elkergették a helyi legények. Ezt elkerülendő a vendégnek ajánlatos volt azonnal a kezeshez fordulnia. Az ilyenkor általában bekísérte az illetőket a csűrbe vagy a táncos házba. Ha barátságos volt a kezes, azonnal „felállította” a vendéget, és behúzta a táncba.⁹⁰ Az ezzel kapcsolatos lehető legudvariasabb gesztus az volt, ha megkérdezte, kivel szeretne táncolni, majd a kiválasztott lányt odavitte a vendéghez és átadta neki. Előfordult az is, hogy tánc közben az üldögélő vendég előtt a kezes megforgatott, esetleg röviden megtáncoltatott egy lányt, és csak azután adta át neki.⁹¹ Ügyetlen, „gyenge táncú” lányt adni meglehetősen nagy sértés volt, amit a vendég meg is jegyzett magának és a viszontlátogatáskor igyekezett valamiképpen megtorolni.

Az idegen legény önmagától nem állhatott fel táncolni, és ha fel is állították, igyekezett a táncér félreeső sarkában, a helyieket nem zavarva táncolni. Külön kitüntetésnek, a barátkozási szándék kinyilvánításának számított, ha a zenész elé tolták. Ebből azonban, főleg feszültebb időszakokban (a háború utáni időkben) még akkor is baj származhatott, ha a kezes pártfogolt egy másik nemzetiségű vendéget.

⁸⁷ Ez talán kapcsolatba hozható a *kezesek* táncosztó szerepével is. (Vö. a 90-es lábjegyzettel.)

⁸⁸ Vö. Kallós, „Tánchagyományok...”, 301; Novák, „Szék táncai...”, 61; Pálfi, „Vajdakamarás...”, 307–308.

⁸⁹ *Megyünk idegen legénynek* – mondták a visaiak, ha más faluba mentek táncolni. A románok hasonlóan fejezték ki magukat: *Merem la turenii*. (*Vidékre megyünk*.)

⁹⁰ Pustakamaráson a *magyar táncra* érkező románoknak a *kezesek* osztották a táncot. Faragó, „Tánc...”, 137.

⁹¹ Ez a szokás a szakirodalom szerint a 17. században már ismert táncmesteri táncosztó tevékenység maradványa lehet. Vö. Kaposi Edit–Maác László, *Magyar táncok és táncos népszokások* (Budapest: Bibliotheca, 1958), 313; Pesovár Ferenc, „Táncélet...”, 26–28; Kriza, *Vadrózsák*, 276.

„/Miért ment a kötelendi tánchoz?! Elmentem, mé' vot egy Danila... az, a Lancsáé. Jó barátom vot, tudja? Tudta, ho' jó táncolok, mé' vot itt Visábo' a táncnál. »Gyere Samu!« aszondja »Menjünk a tánchoz! Adok én... e' jó táncos leánt, hogy táncolj vele.« Tudod? Aztán, milyen... az ember. E' vasárnap.... kicsit fel vótam őtözve, elmentem a [kötelendi] tánchoz. Táncoltak ott, még az is aki megölte... Kelemen Jánost [egy visai férfit]... Az nem szerette a magyarokat. Amiko' elmentem oda előre, ő [a gyilkos] járt, hogy bújjon oda, hogy... [üssön meg] Tudod? De ingemet ezek a Lancsáék nyomtak a zenész elé. Az kezdett bunni oda. Ecce' kiátott a Danila annak... hogy belébújik [beleavatkozik]. Tudod? Mérgibe'. Én akkor kezdtem húzódni hátra. Idegen falu, nem... [mertem a zenész előtt maradni] »Nem, nem nem! Ott táncolsz!« aszondja [Danila]. Az [a gyilkos] férement. Egy menyecskévé' táncolt és férement és nézett onné. [nevet] Aztá' táncoltam, aztá' ajjajaj! Úgy táncoltattam a leányokat, hogy! /Aztán nem volt baj?! Nem. Há' üttem vaj három, négy pár táncnál üttem. Aztá' má' jüttek is a leányok. Aszondja »Gyere Samu!« aszondja »Táncoltassál ingemet!«⁹²

A kezeshez hasonlóan járhatott el bármelyik legény, ha barátja vagy rokona volt az idegen. Ha senki nem állította fel az idegen legényt, akkor az egy rövid idő után eltávozott, sokáig „ülni a táncon” szégyen lett volna.

„Sipas Pista báty és Pánnya Grigor [két széki táncos]... ementek Visábo. Pista bácsi az nagyon jól tudta a járást, me járt Visábo e' lányhoz. Azt mondta Grigornak, ho' »Gyere barát velem, mé' ott jól táncolunk, múlatunk!« S közbe csalódtak, mé' nem állította fe' senki se őket [táncolni]. Struccbol [megsértődve] kijüttek, s benn járt a pár, s Grigor báty belépiskolt [beleszékelt] a cseberbe.⁹³ S akkor, ha lejárt a pár, jöttek ki elizzadva [a visaiak]... Aszitték falevel a vízbe'. Hajtották fere, s ittak... s észrevették, hogy mi a helyzet. Osztán kerestik őket [a székieket], de nem kapták, mé' azok bébúttak a disznóólba. Reggé' miko' virradt, akko' búttak ki, s irány haza!«⁹⁴

Jól sikerült látogatás után illet visszahívni a vendéglátókat, sőt, ilyenkor igyekeztek túl is tenni rajtuk, gyakran a családjukhoz is elvitték őket.

Az idegen legény intézménye a helyi kislakosságú falvak esetében az *endogám* tendenciákat enyhítette. A szokásjoghhoz ugyanis hozzátartozott, hogy a kezes vagy a vendég barátja, rokona által felkért helyi lány „elvallalja a legényt”. Ez azt jelentette, hogy a tánc után a legény hazakisérhette, beszélgethetett vele. Ha már ismerték egymást, nyáron az is előfordulhatott, hogy a legény ott hált a lányos ház szénapadlásán.⁹⁵ Ez a „vállalás” együtt járt a táncsal; a leány nem igen utasíthatta vissza a kezes ilyen irányú kérését. A visai lányoknak csupán a második világháború utáni időszakban nem kellett hazavinniük magukhoz a román falvakból érkező idegen legényeket.

Másfalusi táncra lányok csak akkor mehettek el, ha egy odavaló rokonuk elkísérte őket. Az 1960-as évektől azonban ez a szokás is változott: a Bonchidán szolgáló visai lányok például eljártak az ottani táncmulatságra, ugyanebben a korszakban Visában pedig előfordult, hogy a faluba, rokonzlátogatásra érkező idegen legénykéék, leányok bebocsájtást nyertek a kicsitáncra.

⁹² Elmondta Timándi Samu *Gyéresi* (1919–2006), 2000. 08. 14-én, Visában.

⁹³ A *táncos ház* bejáratánál általában ivóvizet tartottak egy veder alakú, egyfíllű edényben [cseber].

⁹⁴ Elmondta Serestély Márton *Hárász* (1935–2000), 1999. 04. 10-én, Széken.

⁹⁵ Ehhez hasonló a Székről ismert szabad „összeeresztés”. Vö. Nagy, *A törvény...*, 134–136.

Vendégnek számítottak azok a házasemberek is, akik nyáron a disznócsorda behajtása után ellátogattak a táncra. Ilyenkor a kezes „adott nekik egy pár táncot” – ezt nevezték Visában néhányan a *disznók táncának* –, melynek során a házasemberek a számukra felkért lányokkal egyedül táncolhattak, a fiatalság ilyenkor a passzív néző szerepébe kényszerült. Ez a szokás az 1960-as évek közepén-végén még érvényben volt. A kezesnek kellett felülkerekednie azon a helyzeten is, ha az esetleg ittás vendég „beleforrósodott a multságba”, és többet is akart táncolni. Ezt nyáron még elnézték neki, hiszen a csűrben volt elég hely, de a táncos házban már szűkösen fértek el. A határozottabb kezes ilyenkor kitéssékelte a vendéget, vagy pedig pénzt kért tőle.

Tánctanítás⁹⁶

Visában a gyűjtött adatok szerint a kezesek a gyerekek tánctanításában csak közvetve vettek részt: a gondosabb táncszervezők biztatták a fiatalabb legényeket, hogy ne szégyelljék magukat, kérjék fel a lányokat. A táncon napközben egy-egy alkalommal a félfizetéseseket a zenész közelébe engedték, ahol egy pár erejéig táncolhattak.⁹⁷

A hétvégi tánc megszűnése, illetve átalakulása

Visában a hétvégi táncok már az 1960-as évek elején átkerültek a grófi udvarházból kialakított kultúrba, ahol a zenész szerepét az 1980-as években átvette a lemezjátszó. A táncalkalom neve még egy darabig tánc volt, később néhányan pikapos multság-nak hívták. Az elnevezés azonban nem ment át közhasználatba: a hétvégi táncmulat-ságot ekkortól általában csak úgy emlegették, hogy „megyünk a kultúrba”.

A gyűjtött adatok szerint hagyományos vonószennével kísért, rendszeres hétvégi táncalkalmak, valamint a falurészek szerint elkülönülő lányfonók az 1965–67-es évek valamelyik telén szűntek meg. A hosszabb ciklusokra történő zenészfogadás, ezzel együtt a zenészek terménnyel, kalákamunkával való kifizetésének szokása ezzel egy csapásra eltűnt.

⁹⁶ Vö. Novák, „Szék táncai...”, 36.

⁹⁷ A nagytánc teljes jogú tagjává válásának folyamatát sok tényező befolyásolhatta. A téli időszakban kisebb volt a táncos közösség, amíg házaknál, szűk helyen táncoltak: ilyenkor hamarabb elzavarták a serdülőket. Nyári táncokon az ellenkezője volt jellemző: a jelenlévő szülők, rokon legények-lányok biztatták a kezdőket, és a kezesek is örültek a növekvő számú fizető táncosnak. A fiatalok ügyessége, tánctudása, valamint a táncra használt tér nagysága mellett befolyásoló tényező lehetett a táncosok gazdasági helyzete, a cigánypénz és házbér nagysága, a táncos közösség nagysága, illetve a fiatalabbakat pártoló vagy elutasító magatartása. Ez utóbbiban a *kezesek* fontos szerepet játszottak. Az 1960-as évekből tudunk olyan esetről is, hogy a táncosok száma annyira megfogyatkozott a nagytáncon, hogy az egyik, nagy tekintélynek örvendő kezes az egész *kicsitáncot* „befogadta” a nagytántra, ami jelképesen a visai kicsitánc sőt, az egész hagyományos táncélet megéneke közeledtét is jelezte.

A mezőgazdasági munkák ritmusához eleinte az újabb táncalkalmak, a pikapos multságok is alkalmazkodtak. Télen a korábbiakhoz hasonlóan szombat este, vasárnap délután és este volt táncmultság, míg nyáron vasárnap délután. A városi munka és az ingázás elterjedésével a vasárnap helyett fokozatosan szombaton és egyre inkább szombat este került sor a táncra. Az 1970-es években jelent meg a nyári szünet időszakában a hétfő délutáni táncalkalom.

A kezes, a kultúrfelelős, a főnökök és a báros⁹⁸

Az 1970-es évek elejétől már csak az ünnepeken volt hagyományos, élőzenével kísért tánc Visában, pikapos multságot viszont minden hétvégén rendeztek. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a *kezeség* intézménye is változott. A kultúrotthon a zsuki községi tanács vezetése és a helyi iskolaigazgató ellenőrzése alatt működött. Ez utóbbi felülről ellenőrizte, esetenként szervezte is a fiatalok szórakozási alkalmait. Az 1960-as évek közepétől az addig „kezeskedő” táncrendező a kultúrotthon táncalkalmait is megszervezték, de itt feladatuk elsősorban a belépődíj helyszíni beszédésére, a lemezjátszó kezelésére és a rendfenntartásra korlátozódott. Ezen kívül feleltek a helység műszaki állapotáért, télen pedig gondoskodtak a fűtésről. Az 1970-es évektől a kultúrotthonban megszervezett hétfégi táncalkalmakon az iskolaigazgató által kijelölt kultúrfelelős rendezte a multságot, ő kezelte a lemezjátszót, az erősítőt és a hangfalakat. Az 1970-es évek elején még többször előfordult, hogy néhány későn megházasodó öreglegény, akik ünnepekkor még „kezeskedtek”, megegyeztek a kultúrfelelőssel, és ők rendezték a hétfégi multságot a kultúrházban.

Az 1970-es évek közepétől ezeket a feladatokat teljesen egyedül végezte a kultúrfelelős, aki a belépődíjjal havonta elszámolt a zsuki tanácsnak. A községi vezetőség ennek egy részét visszautalta a helyi iskolának, a másik részét – papíron – a kultúrotthon fenntartására költötte. A visaiak tulajdonképpen saját művelődési házukat bérelték ily módon a zsukiaktól. Mivel a hétfégi táncszervezés is a zsuki tanács engedélyéhez volt kötve, az ezzel járó szolgáltatások, illetve anyagiak kikerültek a visai táncos közösség kezéből.

A változás már a megnevezésben is megmutatkozott: a tánc rendezőit ebben a korszakban már nem kezesnek, hanem főnöknek szólították, ami a tevékenységi köreik ártrendeződését is jelentette. A zenészfogadással és az ezzel kapcsolatos „kezeség” vállalásával szemben – a megnövekedett alkoholfogyasztás, és az új gazdasági helyzetben sokszor kiélesedő társadalmi ellentétek miatt – a rendfenntartó szerep vált elsődlegessé. A faluban lakó, a helyi térszben dolgozó és így némileg

⁹⁸ A visai zenei és táncéletben bekövetkezett modernizációról bővebben lásd Molnár Péter, „... a néptáncot átalakították...” Hagomány és modernizáció egy erdélyi falu tánc kultúrájában, in: „A visai Kőrös alatt...” Tanulmányok egy erdélyi, mezőszegi falu népi kultúrájáról. Belvedere Meridionale 23. (2011/1), szerk Varga Sándor (Szeged: Belvedere Meridionale 2011), 48–76.

még a hagyományos paraszti kulturális mintát követő fiatalokkal szemben fokozatosan megerősödött azok csoportja, akik a városban dolgoztak vagy tanultak. A közép- és szakiskolákba elkerülő, ingázó vagy bentlakó fiatalok a társas érintkezés újabb szabályait, a divatos városi zene- és táncművészetét közvetítették a falu felé. Ezek a kulturális különbségek a közös táncalkalmakon megmutatkoztak, és számtalan esetben torkoltak vitákba, ritkábban verekedésekbe. Ilyenkor a főnököknek kellett közbeavatkozniuk, akik a veszekedések elkerülése érdekében felváltva adtak teret a különböző zenei stílusoknak.

A beszédett pénz felett a zsuki tanács, illetve az iskolaigazgató rendelkezett, aki ezt általában a kultúrház karbantartására, rezsiköltségekre, tárgyi eszközök beszerzésére, valamint színdarabok rendezésére fordította. Ezen kívül a tánc szervezői esetleg zsebpénzhez juthattak a bevételből, de ez már nem saját ügyességükön, hanem az igazgató jóindulatán múlt. A belépődíjat készpénzzel kellett megváltani, a terménnyel, illetve munkával történő fizetség lehetősége megszűnt.

Ebben a korszakban a hagyományos táncszervezés ugyan visszaszorult, de tovább élt. A nagy ünnepek (karácsony, húsvét, pünkösd), illetve a lakodalmak, a ritkábban előforduló bálók, valamint a házas emberek spontán táncalkalmi még cigány-, illetve helyi paraszttzenészt kívántak. A zenészek megfogadásáról, szolgáltatásáról és ellátásáról gondoskodó személyt még ma is kezesnek hívják.

Az 1960-as évek zűrzavaros gazdasági-társadalmi helyzetében a korábbi szokások, íratlan szabályok is viszonylagossá váltak. A zenészfogadással kapcsolatban ekkor olyan problémákkal is találkozott a kezesek, amelyek régebben ritkábban fordultak elő. Többször megtörtént például, hogy a zenészek nem jöttek el a megállapodott időpontban, illetve ittas állapotban érkeztek, így csak nehezen tudták feladatukat elvégezni.

Az 1980-as évektől induló diszkó szervezője is a kultúrfelelős, később pedig a néhány magnótulajdonos volt. Érdekes, hogy a tánc szervezéséhez hasonlóan ez a szerep is megbecsültséggel párosult. Fontos különbség mégis, hogy a kezesek esetében ez a fiatalok megszervezésével és összetartásával, képviselével és a rendtartással kapcsolatos áldozatos munkából, a diszkósok esetében azok átlagon felüli anyagi helyzetéből (magnetofont tudtak vásárolni), illetve ennek közösségi célú felhasználásából származott. Ebben a korszakban a rendtartás és a bevétel megállításának és beszedésének feladata teljesen a kultúrfelelősre maradt.

Az 1991-ben megnyílt bár gyökeresen új helyzetet teremtett a tánc szervezésében is. A diszkót a bártulajdonos szervezte, ugyanazon a helyen, ahol italt és dohányárut is árult. Az élvezeti cikkek eladásából egy-egy este akkora bevétele volt (és van), hogy abból a bár fenntartási költségeit, valamint az 1990-es évek közepétől a kolozsvári lemezlovasokat is meg tudta/tudja fizetni. Ezeket eleinte egy-egy alkalomra fizette meg, a 2000-es évektől azonban, a számítógéppel zenét szolgáltató lemezlovasokat egyszerre több alkalomra, akár egész nyárra is leszerződte.⁹⁹

⁹⁹ A lemezlovast már *megfizetik* és nem *beállítják, megfogadják* stb.

Az első bár megnyitása óta máig öt bár is működött Visában egymás után, többszöri tulajdonosváltással. A hétvégi diszkó és italárúsítás mellett egy idő után mindegyik kénytelen volt vegyesboltot is indítani, többen azonban még így is tönkrementek. A fokozatosan fogyó fiatalság nem képes már eltartani a hétvégi diszkót. 2006 óta a téli időszakban megritkultak a táncalkalmak, a visai diszkó ma már leginkább nyáron működik, amikor a városi fiatalok hazajönnek nyaralni a nagyszüleikhez. A rendfenntartás feladatát helybeli, idősebb fiúk látják el, akik a szolgálatukért ingyen italt kapnak. A zenei szolgáltatás minőségébe, a zenei program összeállításába a vendégeknek gyakorlatilag nincs beleszólásuk. A lemezlovas a zenei adókból ismert aktuális, populáris zenei divatoknak megfelelő repertoárból válogat, a báros, mint a táncalkalom megszervezője ezt a munkát teljesen rábízta.

Ma a Kolozsvárról érkező lemezlovas utazását és helybeli italfogyasztását fizeti a bártulajdonos, de étellel nem látja el, szállást sem biztosít számára.

Az *idegen legény* intézménye a hagyományos hétvégi táncok elmaradásával megszűnt. A kultúrotthonban megrendezett hétvégi táncmulatságra, esetenként bálókra is jöttek még ugyan másfalusi legények, ők azonban a belépődíj megfizetésével ugyanúgy részt vehettek a táncmulatságon, mint a helyiek. Egyedül a térhasználatban figyelhető meg a korábbihoz hasonló jelenség: a visaiak a körben táncolt táncokba nem szívesen engedték be a másfalusi legényeket. Az 1990-es évek elején-közepén újból elmérgesedő nemzetiségi helyzet sokszor verekedésekhez vezetett a visai diszkóban. A szomszédos zsuki, illetve kötelendi fiúk több alkalommal nagyobb számban jelentek meg, benyomultak a visaiak által alkotott körökbe, így provokálva verekedést. A bártulajdonos ekkor szintén zsuki román volt, ezért általában le tudta csillapítani a kedélyeket, nagyobb baj esetén viszont sokszor a rendőrséget hívta. Ebben az időszakban fordult elő először, hogy a rendőrség szinte minden alkalommal megjelent a visai diszkóban, hogy rövid ellenőrzést tartson. A másfalusi legények köre egyébként ebben a korszakban jelentősen beszűkült: elsősorban a szomszédos román falvakból jöttek, például Zsukról, ahonnan korábban szinte egyáltalán nem. A visaiak az 1970-es évektől lassan elmaradoztak a vajdakamarási, palatkai táncokról, ritka látogatásaik célja már a kötelendi, illetve a zsuki diszkó volt. Ennek hatására a vegyesházasságok száma ebben a korszakban megnőtt.

A 2000-es évektől a szomszédos Szék addig merev társadalmi különállása is lassan feloldódott, így a széki fiatalok látogatása is egyre gyakoribbá vált a visai diszkóban, ugyanakkor a visai román fiatalság eltűnésével párhuzamosan a szomszédos románok látogatása megritkult. Ezen korszak táncos alkalmaira egyébként a faluban, csakúgy, mint például Kolozsváron egyre kevésbé jellemző az etnikai szegregáció.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Patakfalvi Czirják Ágnes, „Going under. A kolozsvári drum and bass színtér bemutatása”, in: *Csoportok és kultúrák. Tanulmányok a subkulturákról*, szerk. Jakab Albert Zsolt–Keszeg Vilmos (Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, 2007), 80.

Összegezve elmondható, hogy a táncszervezéssel járó feladatok, jogosultságok, illetve kulturális és társadalmi funkciók köre a hagyományos, élőzenés táncmulatságok megritkulásával párhuzamosan csökkent a faluban.

A kezeség intézményének továbbélése

A visai paraszti táncgyományok viszonylagos hosszú életéhez jelentős mértékben hozzájárult két olyan személyiség tevékenysége, akiknek habitusa, valamint a tánc és zene iránti elkötelezettsége sokszor még a falusi társadalom konvencióinál is erősebbnek bizonyult. Fodor Árpád *Denuk* és Lovász Ferenc *Kuli* rendkívül hosszú ideig, az 1960-as évek közepétől az 1970-es évek közepéig kezesként és főnökként egyaránt fontos szervezői voltak a falu táncéletének. Kései nősülésük miatt sokáig hangadóok maradtak a fiatalok körében, minden nagy ünnepre igyekeztek zenészt fogadni és a pikapos táncokon is sok esetben az ő zenei ízlésük érvényesült. Nősülésük után is hosszú ideig rendeztek bálakat, sőt az 1990-es években még tánctanítást is szerveztek a fiataloknak, azzal a céllal, hogy hagyományörző csoportot alakítsanak a faluban. Ugyanebben az időszakban a pikapos mulatságokon felborult a könnyűzene-népzene aránya, ugyanis a szóban forgó kezeseknél öt-nyolc évvel fiatalabb táncosok is ebben az időszakban házasodtak meg, a következő generációban pedig már nem volt olyan határozott személyiség, aki a hagyományos táncokat kedvelte volna. Az 1970-es évek közepétől az 1980-as évek elejéig – az említett két kezes kiválásától a magyarországi és kolozsvári táncházmozgalmi érdeklődés megjelenéséig – a hagyományos táncalkalmak erőteljesen megritkultak Visában. Többször előfordult, hogy nagyobb ünnepekkor is elmaradt a háromnapos tánc, sőt az is, hogy az ünnep első napjára szervezett színi előadás utáni táncot sem rendezték meg.

Az 1970-es évek közepétől a visai fiatalok már nagy számban tanultak és dolgoztak Kolozsvárott. Idegen környezetbe kerülve természetesen igyekeztek összejárni, saját otthoni kapcsolatrendszerüket a városban is megtartani. Az ebben a korban induló kolozsvári táncház ideális találkozóhelynek bizonyult, itt ugyanis hozzájuk hasonló módon idekerült kalotaszegi és mezőégi falusi fiatalokkal, valamint a falusi kultúra iránt érdeklődő, és emiatt őket könnyen befogadó városi értelmiséggel találkoztak. Az erdélyi táncházmozgalom egyik hatása volt, hogy a városba kerülő fiatalok, akik sok esetben éppen szabadulni igyekeztek saját, „maradinak” tartott falusi kulturális jegyeiktől, más megvilágításban kezdték látni ezeket. Így a visai fiatalok közül számosan saját hagyományaik felé fordultak, hangadóik között ott voltak azok a fiatalok, akik családi hagyományaiknak megfelelően jó táncosok voltak. Falujukba visszajárva ők váltak a „hagyományok letéteményeseivé”. Kallós Zoltán közreműködésével csoportot alakítottak, és több alkalommal is képviselték Visát különböző fellépéseken, szocialista kultúrversenyeken, nem mellesleg pedig folytatták a kezeskedés hagyományait.

Az itt említett személyek az 1990-es évektől a legfontosabb segítők voltak a faluba látogató magyarországi kutatóknak és tánc házasoknak. Több alkalommal közreműködtek táncalkalmak megszervezésében, egy-egy alkalomra (például néptáncfesztiválra) tánc csoportot állítottak össze a falu jobb táncosaiból – azt mondhatjuk, hogy tánc szervezési tevékenységüket revival formában folytatták tovább.

Ennek, a folklorizmus által életben tartott folytonosságnak köszönhető, hogy a kezesség intézménye még ma sem szűnt meg: azokat az immár nagy ritkán előforduló táncalkalmakat (juh mérés, bál), amelyeken még zenészek szolgáltatják a tánczenét, ma is a kezesek irányítják.

Az erdélyi és magyarországi tánc házak szervezői többször próbálkoztak a kezes funkciójának, illetve az azzal kapcsolatos feladatoknak a meghonosításával, revival keretek közötti újraélesztésével, meglehetősen kevés sikerrel.¹⁰¹

Összegzés

Munkám során a visai tánc szervezés társadalmi-gazdasági kapcsolatait követtem nyomon. A tánc szervezésben érintett szereplők feladatainak megváltozása, az általuk szervezett, illetve látogatott táncalkalmak bizonyos típusainak eltűnése vagy felbukkanása, a táncalkalmak időbeosztásának átstrukturálódása fontos információkkal járul hozzá egy-egy település, kulturális csoport stb. társadalmi szerepváltozásainak vizsgálatához.

Vizsgálataimból kiderül, hogy a kezesek a 20. század közepéig fontos szerepet tölthettek be a különböző családok, korosztályok, nemek, etnikumok, illetve falvak, falurészek közötti kulturális kommunikációban és gazdasági kapcsolatrendszerben, sok esetben megelőzve, illetve enyhítve a különböző társadalmi csoportok esetleges szegregációját. Így, egyfajta alulról jövő, civil szerveződésként hozzájárultak a társadalmi egyensúly fenntartásához. Kutatásom rámutat arra, hogy a tánc szervezésben érintett szereplők feladatainak megváltozása, az általuk szervezett, illetve látogatott táncalkalmak bizonyos típusainak eltűnése, vagy felbukkanása, a táncalkalmak időbeosztásának átstrukturálódása fontos információkkal járulhat hozzá egy-egy település, kulturális csoport stb. társadalmi szerepváltozásainak vizsgálatához.

A változásokat tekintve összefoglalóan elmondható, hogy a belső-mezősségi falvakban a tánc szervezésének, a zenei ízlés alakulásának folyamában a fiatalság a 20. század közepétől kezdve egyre inkább passzív fogyasztóvá vált, a kezesség funkcióinak visszaszorulásával pedig a kulturális és társadalmi önrendelkezése is jelentősen csorbul.

¹⁰¹ Könczei, „Tárt kapujú...”, 19–20.